

Henryk Paner, Mirosław Fudziński, Krzysztof Godon

Ratownicze badania archeologiczne w obrębie autostrady A-2 na terenie województwa wielkopolskiego w roku 2002. Autostrada A-2 Nowy Tomyśl–Konin*

Wstęp

Na początku 2002 roku Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad przeprowadziła dwukrotnie przetarg na wykonanie ratowniczych badań archeologicznych na terenie województwa wielkopolskiego. W pierwszym przypadku były to badania uzupełniające wzdłuż istniejącego odcinka autostrady A-2 Września–Konin. W związku z planami poszerzenia pasa jezdni zaszła konieczność wykonania tam dodatkowych badań archeologicznych na dwunastu stanowiskach. Były to: Bierzglinek 9–11, Bieganowo 9, Graboszewo 3–4, Wierzbocice 11, 32, Kąty 33, Borki 16, Dolany 10, Sławsk 10 i Kowalewki 4. W obrębie drugiego odcinka Nowy Tomyśl–Września do badań wykopaliskowych wytypowano czternaście stanowisk archeologicznych: Brzoza 50, Plewiska 75, Krzyżowniki 8, Krerowo 21–22, 25, Kleszczewo 12, Markowice 13, Pławce 23, Borzejewo 27, Dzierżnica 43, Chwałszyce 10 i Mała Górka 4–5.

W wyniku przeprowadzonego postępowania przetargowego dla obu odcinków, głównym wykonawcą zostało Muzeum Archeologiczne w Gdańsku. Oprócz niego w badaniach uczestniczyły ekipy Fundacji Uniwersytetu Łódzkiego i Fundacji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

W niniejszym artykule przedstawiono tylko najistotniejsze dane, będące rezultatem przeprowadzonych prac ratowniczych.

* Badania w 2002 r. przeprowadzono w obrębie stanowisk wcześniej rozpoznanych, lecz nie objętych pracami wykopaliskowymi w latach 1997–2001. Zob. T. Makiewicz, *Badania ratownicze Centrum Badań Archeologicznych w Poznaniu na trasach autostrad A-1 i A-2 w latach 1997–1999*, [w:] *Raport 96–99*, Warszawa 2001, s. 83, ryc. 1 — mapa z zaznaczeniem numerów wówczas badanych stanowisk w obrębie autostrady A-2; tenże, *Archeologiczne badania ratownicze Centrum Badań Archeologicznych w Poznaniu na trasach autostrad A-1 i A-2 w roku 2000*, [w:] *Raport 2000*, Warszawa 2003, s. 140 nn. i odnośne mapy z zaznaczeniem numerów podobnych stanowisk (przyp. Red.).

Niniejszy raport oparto na szczegółowych sprawozdaniach napisanych i dostarczonych przez prowadzących badania archeologów skupionych w Muzeum Archeologicznym w Gdańsku. Stanowiska badane przez archeologów poznańskich i łódzkich zostaną opracowane i opublikowane odrębnie przez prowadzących te badania.

Odcinek pierwszy: Września–Konin

Badania były prowadzone w okresie lutego i marca i mogły dojść do skutku tylko dzięki sprzyjającym w tym czasie warunkom atmosferycznym. Całkowity brak śniegu i niewielkie, występujące tylko nocą przymrozki ułatwiały prowadzenie prac ziemnych i wykonanie całości zadania w wyznaczonym terminie. Prace wykopaliskowe prowadzone były wzdłuż pasa autostrady A-2 po obu jej stronach. Są to tereny przeznaczone pod budowę lokalnych dróg dojazdowych oraz infrastruktury technicznej związanej z funkcjonowaniem autostrady. Przeznaczone do badań stanowiska zostały jesienią poprzedniego roku odhumusowane i przygotowane w sposób prawie profesjonalny przez ekipę archeologów związanych z poznańską fundacją. Jedyne zastrzeżenia można mieć do zbyt głęboko prowadzonych miejscami prac ziemnych, czego skutkiem było naruszenie górnych warstw znajdujących się tam obiektów archeologicznych.

Wszystkie stanowiska posiadały plany z zaznaczoną siatką arową (którą później częściowo zmodyfikowano) i zaznaczonymi wszystkimi odkrytymi obiektami. Duża część tych obiektów posiadała dokładny opis oraz analizę pozyskanych z nich materiałów archeologicznych. Dokumentacja ta była bardzo pomocna podczas prowadzonych tam dalszych, ratowniczych badań wykopaliskowych.

Łączna przebadana powierzchnia wszystkich jedenastu stanowisk wynosiła ponad 500 arów. W przybliżeniu jest to prostokąt o boku 100 metrów i długości ponad 500 metrów. Na badanych stanowiskach odkryto ponad 700 obiektów ze wszystkich okresów pradziejowych. Odkryto ponad 3 000 fragmentów ceramiki z różnych okresów pradziejowych, a ponadto polepę, kości zwierzęce, wyroby gliniane, kamienne i żelazne (ryc. 1**).

Analizując odkrycia materiałów archeologicznych na wszystkich stanowiskach pod względem chronologicznym stwierdzono, co następuje:

1. epoka kamienia — na sześciu stanowiskach,
2. epoka brązu — na sześciu stanowiskach,
3. wczesna epoka żelaza — na czterech stanowiskach,
4. okres rzymski — na czterech stanowiskach,
5. wczesne średniowiecze — na dwóch stanowiskach,
6. późne średniowiecze/czasy nowożytne — na sześciu stanowiskach,
7. inne (bez chronologii) — na sześciu stanowiskach,
8. pradzieje ogólnie — na jednym stanowisku.

** Ryciny 1, 2, 9–11, 16–18, 20–25, 30–33, 35, 36, 39–42 znajdują się na s. 318–332 kolorowej wkładki.

Bierzglinek 11 (A-2 nr 315)

Stanowisko znajduje się na niewielkiej, prawie płaskiej równinie, około 200 m na wschód od rzeczki Wrześnicy, na 211,0 km autostrady A-2. Stanowisko to odkryto w 1999 roku podczas badań powierzchniowych. Kierownikiem obecnych badań był mgr Andrzej Gołębiowski.

W wyniku badań stwierdzono, że badany teren był zasiedlany w dwóch fazach chronologicznych. Pierwsza faza osadnictwa przypadła na schyłek okresu halsztackiego i wiązała się z prawdopodobnym pobylem w tym miejscu niewielkiej grupy ludności kultury łużyckiej. Pozostałością po ich obecności były tylko dwa zarejestrowane na powierzchni obiekty. W tym przypadku stan zachowania reliktyw pozwala jedynie na odnotowanie śladu osadnictwa z tego okresu. Hipotetycznie napływ ludności wiązać można z grupą zachodniowielkopolską kultury łużyckiej, a fazę tę datować na Ha D, tj. na lata 600–450 p.n.e.

O obliczu kulturowym stanowiska zaważyło jednak jego zasiedlenie we wczesnym średniowieczu. Osada z tego okresu zajmowała obszar o całkowitej powierzchni przekraczającej 60 arów. Gęstość występowania, układ oraz charakter zlokalizowanych obiektów kulturowych wskazują, że w okresie wczesnego średniowiecza dokonano prawdopodobnie tylko jednej okupacji terytorium. Obszar osady nie był w tym czasie równomiernie nasycony obiektami archeologicznymi. Wyróżniono kilka skupisk reliktyw odzwierciedlających sposób użytkowania terenu. Ślady pobytu grupy osadniczej koncentrowały się głównie w części środkowej i wschodniej, które to strefy odpowiadały pierwotnie istniejącemu układowi zabudowy. Ich rozmieszczenie nosi znamiona planowego działania, wymuszającego sposób dalszej organizacji zagospodarowywania przestrzennego osiedla. Z zachowanych pozostałości wynika, że zasiedlenie to nastąpiło w fazie E tego okresu, tj. na przełomie XII i XIII w.

Czas egzystowania osady mógł wynosić nie więcej niż 50 lat. Nasylenie powierzchni pozostałościami kulturowymi nie było zbyt duże, chociaż obiekty archeologiczne wystąpiły na niemal wszystkich odsłoniętych arach.

Ogółem odsłonięto 127 obiektów kulturowych. Były to przede wszystkim jamy, których odsłonięto 55 (w tym jedna łużycka). Kolejnymi kategoriami funkcjonalnymi były paleniska, znalezione w liczbie 29 (w tym jedno łużyckie), (ryc. 2) oraz 27 dołów posłupowych. Zarejestrowano też dużą — w stosunku do odsłoniętego obszaru — liczbę ziemianek (8). Pozostałe relikty nieruchome to obiekty określone jako poprodukcyjne (5), nieokreślone (2) oraz jeden duży obiekt prawdopodobnie o charakterze zagrodowym. Z obiektów nieokreślonych chronologicznie, 5 z nich stanowiły doły posłupowe, 3 jamy, a jedna to ziemianka.

W efekcie przeprowadzonych prac pozyskano dość liczny materiał zabytkowy w postaci 670 fragmentów ceramiki, 118 ułamków kości zwierzęcych oraz innych zabytków, takich jak krążek gliniany, krzesiwo żelazne, nóż oraz krzemienie. Materiał ceramiczny pochodzący z osady w Bierzglinku wykazuje bardzo dużą homogeniczność. Znaczne podobieństwo kształtów naczyń oraz zdobnictwa, jak i zastosowanej technologii i techniki wyrobu naczyń sugeruje ich pochodzenie z jednego warsztatu garncarskiego.

Obiekty archeologiczne odkryte w obrębie osady wczesnośredniowiecznej mogą świadczyć o zagrodowym charakterze tego osadnictwa. W rozplanowaniu przestrzennym zwraca uwagę istnienie wyraźnych, oddalonych od siebie w regularnych odstępach i usytuowanych rzędowo skupisk palenisk. Poza nimi nasycenie badanego stanowiska obiektami było równomierne. Ich lokalizacja wskazuje, że pierwotny zasięg osady mógł być przesunięty w kierunku północnym, poza obszar wyznaczony skrajem realizowanej inwestycji. Z dużą dozą pewności należy ją również łączyć z wydzielonym w części zachodniej stanowiskiem Bierzglinek 10 (A-2 nr 314), na co wskazuje jednorodność odkrytego materiału zabytkowego.

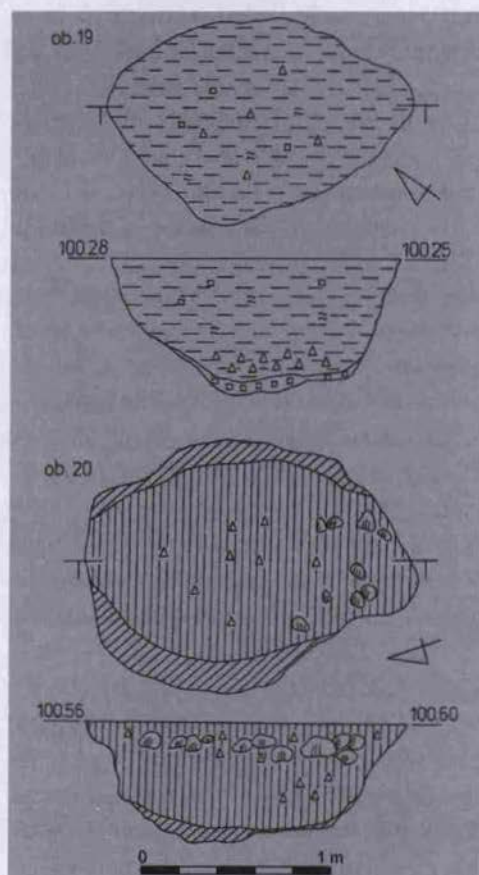
Bierzglinek 10 (A-2 nr 314)

Stanowisko archeologiczne znajduje się na wschodnim stoku dolinki niewielkiej rzeczki Wrześnicy, na 211, 5 km autostrady A-2. Stanowisko to odkryto zostało w 1999 roku podczas badań powierzchniowych. Kierownikiem obecnych badań był mgr Andrzej Gołębiewski.

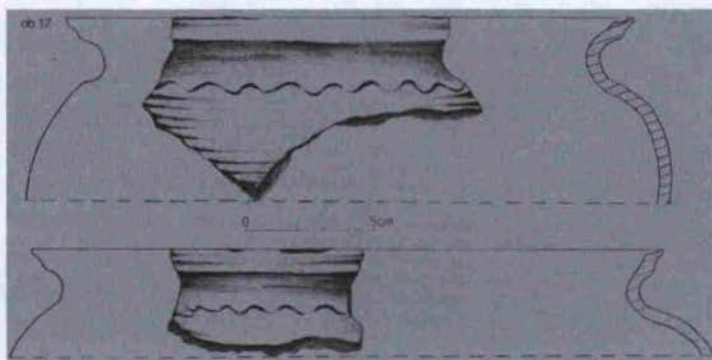
Ich rezultatem było potwierdzenie istnienia w tym miejscu osady o całkowitej powierzchni sięgającej 20 arów, datowanej na fazę E wczesnego średniowiecza (XII–XIII

wiek). Zlokalizowane w trakcie prac pozostałości kulturowe to 34 relikty nieruchome, w tym na okres wczesnośredniowieczny wydатовano 29 obiektów, natomiast pięciu z nich nie określono chronologicznie. Były to przede wszystkim jamy, których odsłonięto 20 (w tym 2 nieokreślone chronologicznie), (ryc. 3). Z innych kategorii funkcjonalnych zarejestrowano dwie ziemianki, jedno palenisko oraz 4 doły posłupowe. Pozostałe relikty to obiekty określone jako poprodukcyjne (4, w tym 3 nieokreślone chronologicznie) oraz nieokreślone funkcjonalnie (3).

W efekcie przeprowadzonych prac pozyskano materiał zabytkowy w postaci 364 fragmentów ceramiki (ryc. 4), 50 ułamków kości zwierzęcych oraz innych zabytków, takich jak nóż żelazny, 2 krzemienie oraz grudki polepy.

Ryc. 3. Bierzglinek 10 (A-2 nr 314). Przykłady wczesnośredniowiecznych jam gospodarczych. Rys. K. Gliniecka

Ryc. 4. Bierzglinek 10
(A-2 nr 314).
Fragmenty ceramiki
z wczesnego
średniowiecza.
Ryc. K. Gliniecka

Obiekty archeologiczne odkryte w obrębie osady wczesnośredniowiecznej mogą świadczyć o zagrodowym charakterze tego osadnictwa. W rozplanowaniu przestrzennym zwraca uwagę istnienie dwóch skupisk obiektów (jamy z paleniskami) we wschodniej i zachodniej części osady.

Bieganowo 9 (A-2 nr 322)

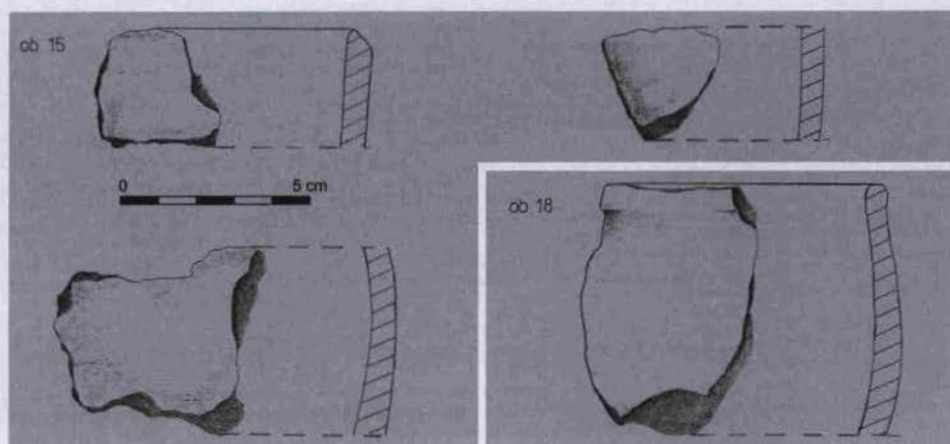
Stanowisko w Bieganowie znajduje się na wschodniej krawędzi zmeliorowanej dolinki niewielkiego, nieistniejącego dziś cieku wodnego, na 222,0 km autostrady A-2. Stanowisko odkryto w 1999 roku, podczas badań powierzchniowych. Kierownikiem obecnych badań był mgr Andrzej Gołębiewski.

Ich wynikiem było potwierdzenie istnienia w tym miejscu śladów osadnictwa, które zlokalizowano na obszarze o całkowitej powierzchni dochodzącej do 25 arów. Pozostałości osadnictwa pochodziły z trzech faz chronologicznych. Pierwsza faza datowana jest na schyłek epoki brązu i początek okresu halsztackiego i wiąże się z pobytem na tym terenie niewielkiej grupy ludności kultury łużyckiej. Ślady ich obecności zarejestrowano na powierzchni około 10 arów. Druga faza osadnictwa przypadła na okres późnośredniowieczny, datowany na przełom XIV i XV wieku. Nieliczne relikty zachowały się również z trzeciej, nowożytniej fazy, datowanej na XVII/XVIII wiek. Ponadto w północnej i wschodniej części badanego stanowiska odkryto obiekty o nieustalonej chronologii.

Pozostałości kulturowe dawnego osadnictwa to 26 odkrytych obiektów nieruchomych. Wśród nich 10 określono jako łużyckie, 2 jako późnośredniowieczne, 5 jako nowożytnie, a chronologii dziewięciu nie ustalono. Do okresu łużyckiego zaliczono 9 jam i 1 obiekt nieokreślony funkcjonalnie, do późnego średniowiecza 2 jamy, natomiast do okresu nowożytnego 5 jam. Z obiektów nieokreślonych chronologicznie 5 zaliczono do kategorii jam, natomiast 4 do dołów posłupowych. Ogółem znaleziono 21 jam i 4 doły posłupowe. Funkcji jednego obiektu nie udało się określić.

W efekcie przeprowadzonych prac pozyskano nieliczny materiał zabytkowy w postaci 113 fragmentów ceramiki (ryc. 5). Zabytków z innych surowców nie znaleziono.

Niewielka liczba zlokalizowanych obiektów i ich rozwarstwienie chronologiczne w znacznym stopniu ograniczają odczytanie rozplanowania przestrzennego osady

Ryc. 5. Bieganowo 9 (A-2 nr 322). Wybór materiału ceramicznego kultury lużyckiej ze stanowiska.
Rys. K. Gliniecka

(osad?). Najliczniejsze pozostałości kultury lużyckiej zachowały się tylko w środkowej części badanego obszaru, na całej jego długości. Ich charakter był jednorodny — wszystkie określono jako jamy. Pierwotna osada z tego okresu miała zapewne większą powierzchnię od odsłoniętej obecnie i przesunięta była w kierunku wschodnim, w miejscu istniejącego obecnie lasu sosnowego. Nasycenie stanowiska obiektami z okresu późnośredniowiecznego i nowożytnego było niewielkie, choć równomierne.

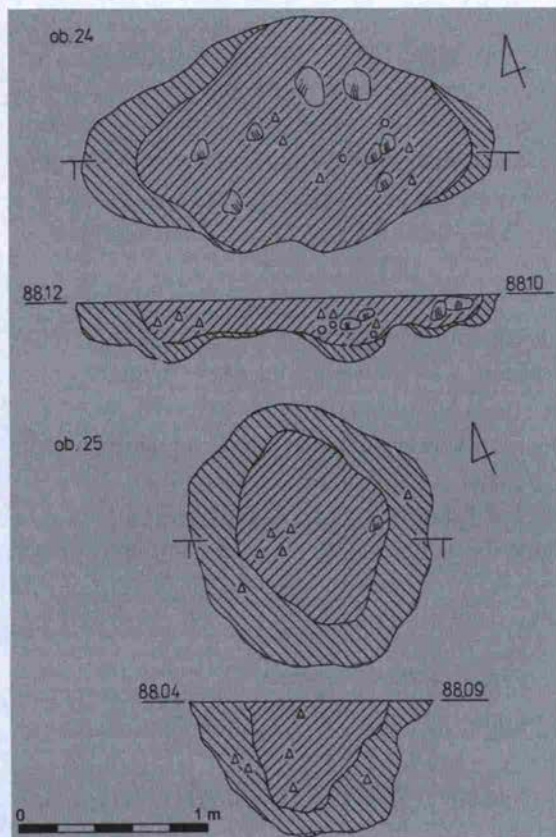
Graboszewo 3 (A-2 nr 329)

Stanowisko znajduje się około 300 m na zachód od rzeczki Struga Bawół, na 225 km autostrady A-2 Konin–Września. Stanowisko odkryto w 1977 roku podczas badań powierzchniowych Muzeum Okręgowego w Koninie. W późniejszych latach dwukrotnie było weryfikowane przez badania powierzchniowe. Kierownikiem obecnych badań był mgr Mirosław Fudziński.

W wyniku tych prac stwierdzono, że badany teren był zasiedlany w trzech fazach chronologicznych. Pierwsza faza datowana jest ogólnie na okres halsztacki i wiąże się z pobytem na tym terenie niewielkiej grupy ludności kultury lużyckiej. Ślady ich obecności zarejestrowano na powierzchni około 5 arów. Obiekty kulturowe znajdowały się na całej badanej powierzchni, nie tworząc żadnych regularnych układów ani koncentracji.

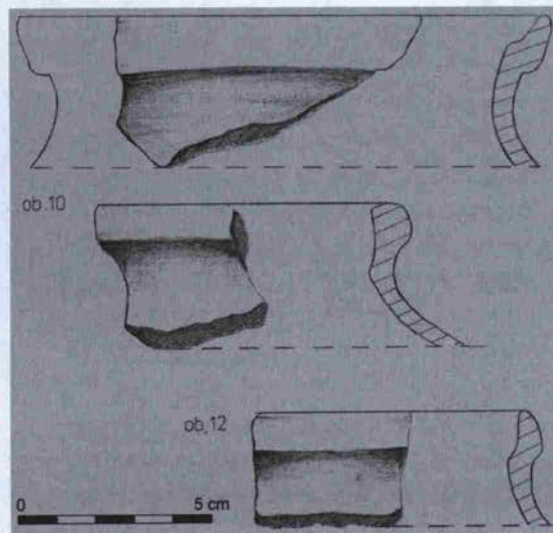
Druga faza osadnictwa przypadła na okres późnośredniowieczny, datowany na przełom XIV i XV wieku. Rozkład znalezisk wyglądał podobnie jak we wcześniejszej fazie. Najwięcej relikwów, zachowanych na większości arów, pochodzi z trzeciej, nowożytnej fazy, datowanej na XVII–XVIII wiek. W wielu przypadkach były to drugie lub trzecie poziomy użytkowania obiektów.

Ogółem stwierdzono istnienie pozostałości osadnictwa na powierzchni około 15 arów. Gęstość występowania, układ oraz charakter zlokalizowanych obiektów kulturowych wskazuje, że we wszystkich wydzielonych fazach osadnictwa dokonywano prawdopo-

Ryc. 6. Graboszewo 3 (A-2 nr 329).

Przykłady jam późnośredniowiecznych. Ryc. K. Gliniecka

dobnie tylko jednej okupacji terytorium. Nie określono chronologicznie części zlokalizowanych obiektów, głównie we wschodniej i w zachodniej części.

Obiekty archeologiczne wystąpiły na wszystkich odsłoniętych arach. Pozostałości kulturowe dawnego osadnictwa to 34 odkryte obiekty nieruchome, w tym niektóre z uchwytymi dwiema lub trzema fazami użytkowania. Wśród nich 6 określono jako łżyckie, 7 jako późnośredniowieczne (ryc. 6), 23 jako nowożytnie, a chronologii 11 nie ustalono. Do okresu łżyckiego zaliczono 4 jamy i 2 ziemianki, do późnego średniowiecza 5 jam i dwie ziemianki, natomiast do okresu nowożytnego 17 jam, 3 ziemianki, 2 doły posłupowe oraz jedno palenisko. Ogółem znaleziono 22 jamy, 7 dołów posłupowych, 3 ziemianki i 2 paleniska.

W efekcie przeprowadzonych prac pozyskano dość liczny materiał zabytkowy w postaci 259 fragmentów ceramiki (ryc. 7), 1 ułamka kości zwierzęcej oraz ciosła (?) kamiennego.

Niewielka liczba zlokalizowanych obiektów i ich rozwarstwienie chronologiczne w znacznym stopniu ograniczają odczytanie rozplanowania przestrzennego osady. Pozostałości kultury łżyckiej zachowały się głównie w cen-

Ryc. 7. Graboszewo 3 (A-2 nr 329).
Ceramika późnośredniowieczna.
Rys. K. Gliniecka

tralnej części badanego obszaru. Pierwotna osada z tego okresu miała zapewne większą powierzchnię od odsłoniętej obecnie i przesunięta była w kierunku północnym w stosunku do badanego obszaru. Nasycenie stanowiska obiektami z okresu późnośredniowiecznego i nowożytnego było równomierne, z niewielką ich koncentracją w części zachodniej. Ruchomy materiał zabytkowy w tak datowanych obiektach występował głównie w ich partiach stropowych, co może sugerować, iż część zabytków mogła zalegać na podłożu wtórnym.

Wierzbocie 32 (A-2 nr 335)

Stanowisko położone jest na 227,9 km autostrady A-2, po jej południowej stronie, 700 m na zachód od węzła drogowego Słupca, na krawędzi niewielkiej doliny. Po przeciwnej stronie autostrady znajduje się stanowisko 11/336.

Stanowisko zostało odkryte w 1999 roku w ramach badań powierzchniowych w obrębie pasa kolizji autostrady. Obecne badania prowadził mgr Z. Borcowski.

Badaniami objęto obszar o powierzchni 42 ar. W wyniku badań ratowniczych przeprowadzonych na stanowisku natrafiono na ślady osadnictwa pradziejowego z dwóch faz. Obszar ten był szczególnie intensywnie użytkowany w okresie Ha C-D. Druga faza użytkowania stanowiska przypada na okres rzymski. Z tego okresu pochodzą dwa obiekty osadnicze.

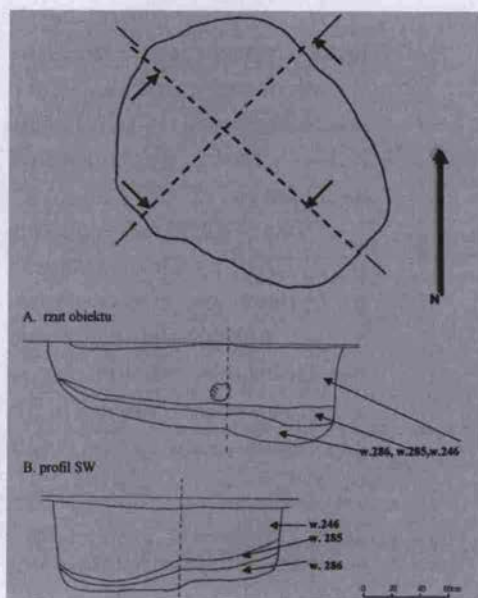
W trakcie prac ratowniczych odkryto 99 obiektów osadniczych. Spośród nich 60 można łączyć z kulturą łużycką, 2 z kulturą przeworską, 4 z okresem nowożytnym. Przynależności kulturowej 33 obiektów nie określono.

Na całym terenie badanego stanowiska odkryto 26 jam. Były to różnego typu jamy odpadkowe i zasobowe. Ponadto odkryto 30 obiektów produkcyjnych i paleniska. Na

terenie osady odkryto 35 dołków postopowych i 1 jamę mieszkalną — szałas.

Terytorialnie najbardziej rozległy teren zajmowała osada z okresu Ha C-D. Ludność w tym okresie użytkowała cały obszar odkrytego stanowiska. Można tu wyróżnić trzy strefy koncentracji obiektów.

Wśród obiektów nieruchomych związanych z osadą łużycką, wyróżniono 26 jam o różnym przeznaczeniu (ryc. 8), na szczególną uwagę zasługuje obiekt nr 9 odkryty w zachodniej części osady. Była to jama kształtu owalnego o wymiarach

Ryc. 8. Wierzbocie 32 (A-2 nr 335). Jama gospodarcza kultury łużyckiej. Rys. B. Balewska

330 x 200 centymetrów i miąższości do 30 centymetrów. Dno jamy płaskie z przegłębieniem w części środkowej i dołkiem posłupowym w części NW. W wypełniku złożonym z drobnoziarnistego piasku i próchnicy barwy szarobrazowej odkryto fragmenty potłuczonych naczyń ceramicznych i kości zwierzęce. Najprawdopodobniej był to obiekt mieszkalny (półziemianka).

W sąsiedztwie jamy nr 9, około trzech metrów na północ, zlokalizowano sześć jam posłupowych. Tworzyły one prostokątny zarys konstrukcji palowej (najprawdopodobniej budynku). Wymiary konstrukcji wynoszą 240 centymetrów (ściana krótsza zbudowana z trzech słupów) i ściana dłuższa miała 470 centymetrów. Omówione powyżej obiekty są reliktem jednej zagrody gospodarczo-mieszkalnej.

W centralnej części osady odkryto drugie skupisko jam posłupowych, niestety nie tworzą one wyraźnego zarysu konstrukcji.

Kolejny obiekt mieszkalny odkryto na NE skraju stanowiska, gdzie zarejestrowano najmniejszą ilość reliktyw osadnictwa łużyckiego. Był to szałas (?) z wejściem od strony zachodniej, czyli otwarty na osadę. Kształt zarysu jamy zbliżony do litery U o wymiarach 230 x 130 centymetrów i miąższości do 30 centymetrów. W południowym narożniku obiektu odkryto zarys dołka posłupowego. Z wypełnika złożonego z ciemno szarego piasku, próchnicy i węgla drzewnych pozyskano fragmenty ceramiki naczyniowej.

Na stanowisku odkryto łącznie 30 palenisk, bądź pozostałości po nich. Z kulturą łużycką połączono 28 z nich. Większość posiadała w wypełniku przepalony piasek i drobne przepalone otoczaki, choć niektóre z nich charakteryzowały się bardziej skomplikowaną konstrukcją.

W okresie rzymskim obszar stanowiska był penetrowany przez ludność kultury przeworskiej, lecz nie można na podstawie dwóch palenisk przyjąć jej większej aktywności na tym terenie. Obiekty datowane na ten okres zlokalizowano w części centralnej i południowej. Z ich wypełnika pozyskano niewielką ilość ceramiki naczyniowej.

Z okresem nowożytnym związane są cztery jamy nieokreślone (najprawdopodobniej wykopy). W dwóch z nich zlokalizowanych w zachodniej części stanowiska pozyskano materiał ceramiczny charakterystyczny dla garncarstwa wiejskiego z XIX/XX wieku.

Podczas badań pozyskano 510 fragmentów ceramiki naczyniowej. W opracowaniu uwzględniono 347 najbardziej charakterystycznych fragmentów naczyń, w tym: 329 fragmentów z okresu Ha C-D; 7 fragmentów z okresu rzymskiego; 1 fragment z okresu późnego średniowiecza i 10 fragmentów nowożytnych.

Na 10 fragmentach naczyń z okresu Ha C-D zarejestrowano różnego rodzaju zdobienia. W jednym przypadku zdobienie widoczne jest też na ceramice rzymskiej.

Podczas prac osiągnięto wschodnią granicę stanowiska, w kierunku południowym przebadano całość w zasięgu zagrożonym inwestycją, natomiast w kierunku zachodnim prace powinny być kontynuowane.

Wierzbocice 11 (A-2 nr 336)

Stanowisko położone jest na 227,9 km autostrady A-2, po jej północnej stronie, 700 m na zachód od węzła drogowego Słupca, na krawędzi niewielkiej doliny rzecznej.

Rzędna terenu wynosi ok. 90,0 m n.p.m. Po przeciwnej stronie autostrady znajduje się stanowisko 32/335. Stanowisko zostało odkryte w 1986 roku w ramach badań powierzchniowych Archeologicznego Zdjęcia Polski. Obecne badania prowadził mgr Z. Borcowski.

Badaniami objęto obszar o powierzchni 23,5 ara. W wyniku badań ratowniczych przeprowadzonych na stanowisku odkryto część osady kultury łużyckiej, ślady osadnictwa z epoki kamienia i okresu rzymskiego. Obszar ten był szczególnie intensywnie użytkowany w okresie Ha C–D. Stanowisko 11/336 wraz z sąsiednim Wierzbocice 32/335 są częścią dużej osady kultury łużyckiej.

W trakcie badań ratowniczych odkryto 28 obiektów osadniczych. Spośród nich 1 wydatowano na epokę kamienia (?), 20 można łączyć z kulturą łużycką, 1 z kulturą przeworską, 2 z okresem nowożytnym, przynależności kulturowej pozostałych 4 obiektów nie określono.

Na całym terenie badanego stanowiska odkryto 18 jam. Były to różnego typu jamy odpadkowe i zasobowe. Ponadto odkryto 5 obiektów produkcyjnych — palenisk. Na terenie osady odkryto 2 dołki posłupowe, są to pozostałości po naziemnych budynkach o konstrukcji słupowej.

Terytorialnie najbardziej rozległy teren zajmowała osada z okresu Ha C–D. Ludność w tym okresie zajmowała cały obszar odkrytego stanowiska. Największa koncentracja obiektów grupuje się w części zachodniej na stoku niewielkiego wyniesienia w terenie, w części centralnej i u podnóża wyniesienia w części wschodniej. Obszar ten był najprawdopodobniej kilkakrotnie okupowany, o czym świadczą dwie warstwy kulturowe w części zachodniej i wschodniej.

Pojedynczy ślad obozowiska z epoki kamienia wystąpił w centrum stanowiska. Z wypełniska pozyskano dwa fragmenty ceramiki naczyniowej o cechach technologicznych charakterystycznych dla kultury pucharów lejkowatych.

Obiekt datowany na okres rzymski zlokalizowano również w części centralnej stanowiska. Jest to palenisko, w którego wypełnisku odkryto sześć fragmentów ceramicznych charakterystycznych dla kultury przeworskiej.

Podczas badań pozyskano 129 fragmentów ceramiki naczyniowej. W opracowaniu uwzględniono 79 charakterystycznych fragmentów naczyń, w tym 2 fragm. neolityczne, 71 fragm. z wczesnej epoki żelaza i 6 fragm. ceramiki rzymskiej.

Część osady kultury łużyckiej znajduje się w południowej części stanowiska, poza obrębem pasa autostrady. Sugeruje to układ obiektów zlokalizowanych przy (wzdłuż) południowej granicy. Podczas badań ratowniczych osiągnięto wschodnią granicę stanowiska, w kierunku północnym przebadano całość w zasięgu zagrożonym inwestycją, natomiast w kierunku zachodnim prace powinny być kontynuowane.

Kąty 33 (A–2 nr 339)

Stanowisko położone jest na 229,7 kilometrze autostrady A–2, około 1 kilometra na wschód od drogi wojewódzkiej nr 466 Ciążen–Słupca (projektowany węzeł „Słupca”). Stanowisko leży na wschodnim stoku niewielkiej doliny rzeki Meszny.

Zostało ono odkryte w roku 1999 w trakcie badań powierzchniowych. Badania obecne prowadził mgr Adam Ostasz pod kierownictwem mgr Krzysztofa Godona.

Wynikiem przeprowadzonych badań na tym stanowisku jest odkrycie śladów osadnictwa z wczesnej epoki żelaza i okresu późnego średniowiecza. Ogółem podczas badań wykopaliskowych zarejestrowano 35 obiektów archeologicznych.

W trakcie badań ratowniczych odkryto: 3 obiekty kultury łużyckiej, 1 obiekt prądziejowy i 31 obiektów nieokreślonych chronologicznie.

Na terenie osady odkryto 7 jam posłupowych, są to pozostałości po naziemnych konstrukcjach słupowych. Z pośród tych jam nie udało się wydzielić układu słupów będących relikami budynków. Na całym terenie osady odkryto 24 jamy odpadkowe i zasobowe. Ponadto odkryto 3 obiekty produkcyjne (?), do których zaliczono układy kamieni w spągowej partii niewielkich niecek. Jedną z odkrytych jam określono jako obiekt mieszkalny — ziemiankowy.

Na obszarze tej osady można zauważyć dwa wyraźnie zarysowujące się skupiska obiektów. Pierwsze zarejestrowano na stoku wzniesienia we wschodniej części stanowiska, drugą grupę obiektów odsłonięto w zachodniej części u podnóża stoku. W części wschodniej odkryto większość obiektów, niestety nie pozyskano z nich żadnych zabytków. W części zachodniej zlokalizowano natomiast cztery obiekty, z których pozyskano materiał zabytkowy.

Materiał zabytkowy, w sumie 11 fragmentów ceramiki naczyniowej, grudki polepy, kości zwierzęce i krzemień (głównie bez śladów obróbki) pozyskano z jam gospodarczych, bruków kamiennych oraz z powierzchni. Opisane charakterystyczne cechy nielicznej ceramiki, pozwalają na łączenie jej z kulturą łużycką oraz okresem późnego średniowiecza.

Borki 16 (A-2 nr 344)

Stanowisko położone jest na 232,5 kilometrze autostrady A-2, około 0,2 kilometra na wschód od drogi Działoszyn-Gólkowo (wiadukt). Obszar stanowiska podzielony jest na dwie części przez przebiegający środkiem pas autostrady.

Stanowisko zostało odkryte w roku 1996 w trakcie badań powierzchniowych. W roku 2001 na stanowisku przeprowadzony został nadzór archeologiczny nad pracami ziemnymi (zdjęcie warstwy humusu), (ryc. 9). Obecne badania prowadził mgr Mirosław Fudziński.

Badaniami ratowniczymi objęto obszar o powierzchni około 160 arów. Wynikiem przeprowadzonych badań jest odkrycie śladów osadnictwa od epoki kamienia poprzez epoki brązu i żelaza, okres rzymski aż po okres późnego średniowiecza. Wynika z tego, że obszar ten był wyjątkowo atrakcyjny dla wielu społeczności prądziejowych. Nie odkryto jedynie śladów z okresu wczesnego średniowiecza.

W trakcie prac wykopaliskowych odkryto 175 obiektów osadniczych: 9 obiektów kultury pucharów lejkowatych, 4 obiekty datowane na schyłkowy neolit, 9 obiektów kultury łużyckiej, 3 obiekty kultury przeworskiej, 12 obiektów datowanych na okres prądziejowy i 138 obiektów o nieokreślonej chronologii.

Na terenie osady znaleziono 57 jam posłupowych. Są to pozostałości po naziemnych budynkach o konstrukcji słupowej. Z pośród całej liczby jam nie udało się wydzielić układu słupów będących relikтами budynków. Na całym terenie osady odkryto 90 jam. Były to różnego typu jamy odpadkowe i zasobowe. Ponadto odkryto 28 obiektów produkcyjnych, do których zaliczono 8 skupisk kamieni (w tym kamienne dno niewielkiej niecki), 19 palenisk (ryc. 10–11) oraz 1 jamę zapewne do wypału węgla drzewnego.

Terytorialnie najbardziej rozległy teren zajmowała osada z okresu Ha C–D. Ludność w tym okresie zajmowała praktycznie cały obszar odkrytego stanowiska. Obszar ten był najprawdopodobniej kilkakrotnie wykorzystywany pod zabudowę. Jednak odkryte relikty nie pozwalają na wydzielenie kolejnych faz zasiedlenia.

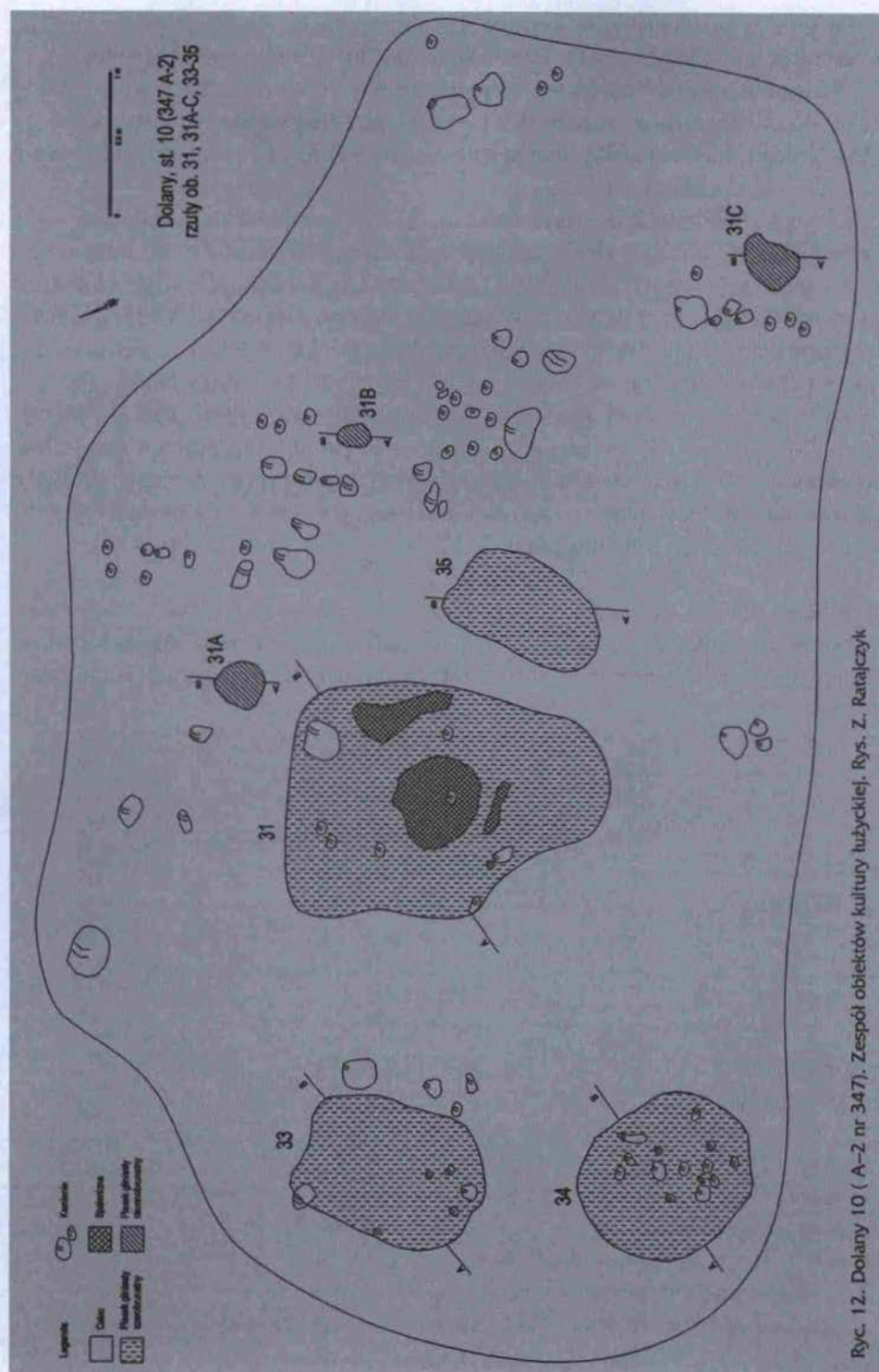
Materiał zabytkowy, w sumie 382 fragmentów ceramiki, polepę i ośkę kamienną pozyskano z jam gospodarczych, palenisk, bruków kamiennych oraz z warstwy calca. Opisane charakterystyczne cechy pozwalają na łączenie go z kulturą pucharów lejkowatych, kulturami leśnymi schyłkowej fazy neolitu, kulturą łużycką oraz w nielicznych wypadkach z kulturą przeworską i późnym średniowieczem.

Dolany 10 (A–2 nr 347)

Stanowisko położone jest o ponad 1,5 km na północny wschód od wsi Dolany, w odległości 800 m na wschód od wiaduktu drogowego Dolany–Piotrowo, na 239,8 km autostrady A–2 (odcinek Konin–Września), po jej południowej stronie, na morenowym wyniesieniu opadającym w kierunku południowo-wschodnim.

Po raz pierwszy zlokalizowano je w 1999 roku podczas badań powierzchniowych. Rozrzut materiału zabytkowego (fragmenty ceramiki kultury łużyckiej i nowożytniej) wyznaczył jego zasięg na około 30 arów, z których 15 było zagrożonych zniszczeniem w trakcie budowy A–2. Analiza wstępna pozyskanych zabytków oraz lokalizacja stanowiska w terenie pozwoliły wytypować je do szczegółowych archeologicznych badań ratowniczych. Obecne badania przeprowadzone zostały przez zespół archeologów pod kierunkiem mgra Krzysztofa Godona.

Podczas prac odsłonięto 49 nieruchomych obiektów kulturowych wkopanych w piaszczysto-gliniaste podłoże (ryc. 12). Obiekty zawierały ułamki ceramiki kultury łużyckiej, bądź były pozbawione zawartości kulturowej. Zdecydowana większość obiektów kultury łużyckiej posiadała wypełnisko o konsystencji mieszanej, którą tworzył piasek gliniasty, rzadziej glina lekka z domieszką organiczną oraz spalenizną. Obiekty z materiałem kultury łużyckiej (przede wszystkim ceramika, pojedyncze odłupki krzemienne i polepa) grupowały się głównie w zachodniej części wykopu badawczego. W części wschodniej badanego odcinka zarejestrowano tylko ich małe skupiska. Większe skupisko zarysowało się wokół obiektu nr 8, który jest największym wymiarami o regularnym zarysie zbliżonym do prostokątnego. Jego długość wynosiła 420 cm, szerokość 360 cm, był wkopany w gliniasto-piaszczyste podłoże do głębokości 20–30 cm i wyraźnie pogłębiony do 50 cm w części zachodniej z koncentrującą się tam spalenizną (obiekt 7). Na zewnątrz narożników północno-zachodniego, północno-wschodniego oraz południowo-wschodniego zarejestrowano ślady dołków posłupowych o średnicy 20–30 cm

Ryc. 12. Dolany 10 (A-2 nr 347). Zespół obiektów kultury łużyckiej. Rys. Z. Ratajczyk

i zróżnicowanej głębokości. W piaszczystym wypełnisku obiektu nr 8, który może stanowić pozostałość półziemianki, natrafiono łącznie na 27 fragmentów ceramiki.

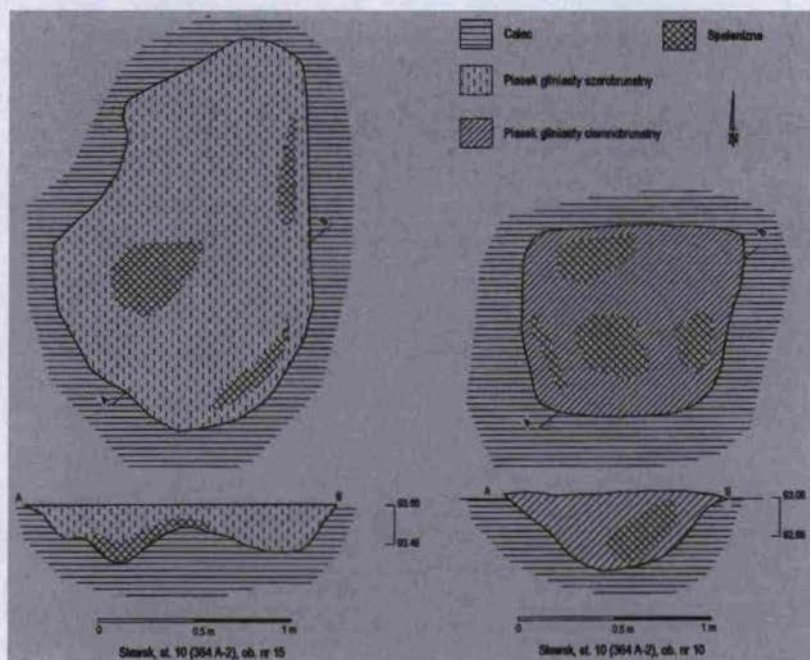
Większość odkrytych obiektów nieruchomych to przypuszczalnie jamy paleniskowe i gospodarcze różnego kształtu, jak i rozmiarów, dolki posłupowe nie tworzące czytelnych układów funkcjonalnych oraz inne obiekty użytkowe trudne do interpretacji w ocenie ich przeznaczenia.

Ceramika kultury łużyckiej pozyskana na stanowisku reprezentuje zbiór liczący 125 fragmentów. W zbiorze ceramiki kultury łużyckiej można dopatrzeć się fragmentów m.in. garnków o esowatym i jajowatym profilu oraz mis. Udział ceramiki zdobionej jest niewielki. Występuje pojedynczo ornament odcisków paznokciowych w układzie nieregularnym, karbowanie palcami krawędzi zgrubiałych lekko ściętych, kanerulowanie i pasma ukośnych linii rytých tworzących tzw. zdobienie „krokwiowo-jodełkowe”.

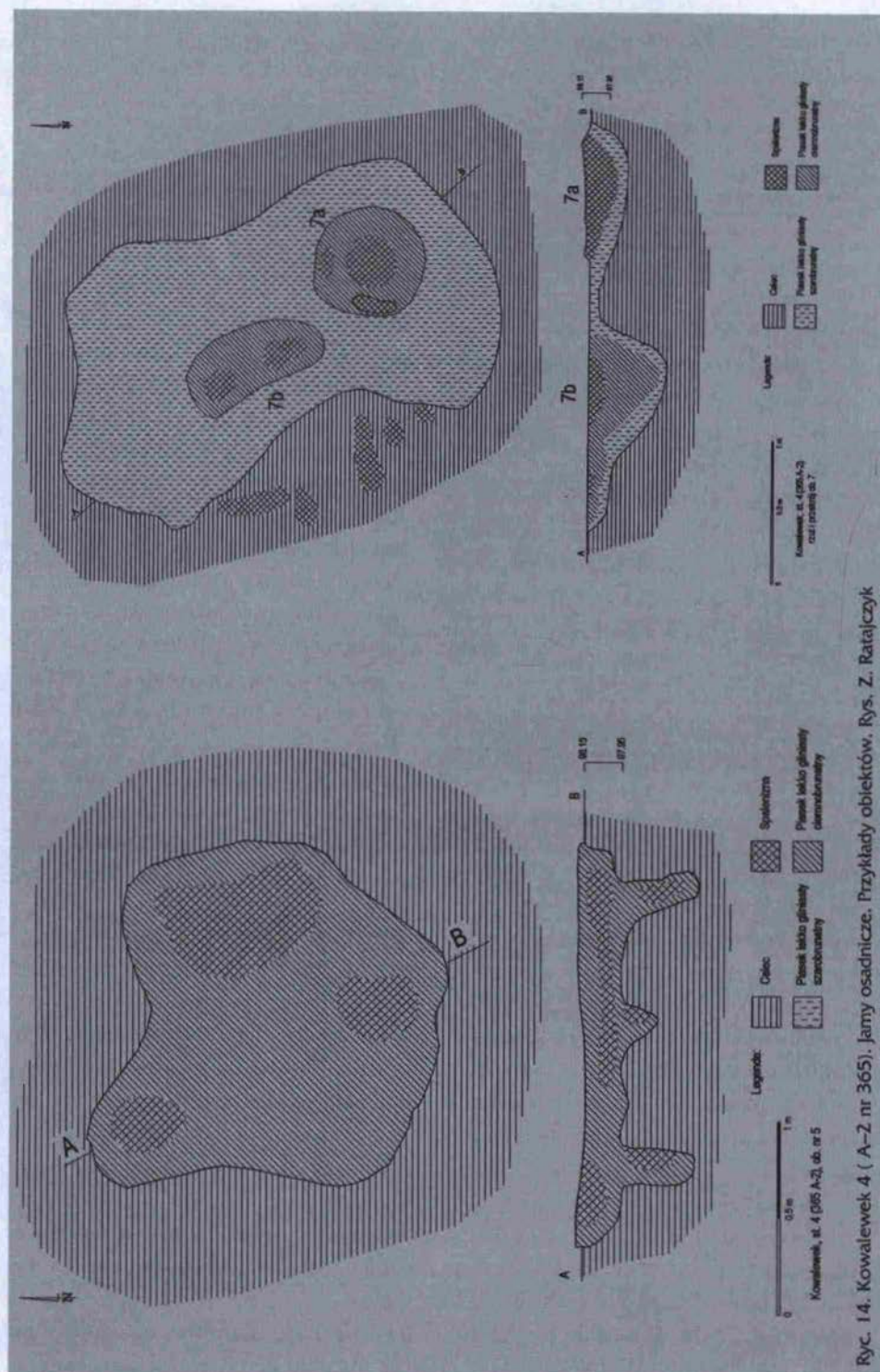
Badania archeologiczne stanowiska 10 w Dolanach wykazały obecność śladów osady ludności z okresu kultury łużyckiej. Analiza źródeł archeologicznych w zdecydowanej większości składających się z ułamków naczyń glinianych pozwala ustalić chronologię tego stanowiska na okres od schyłku młodszej epoki brązu (V EB) do młodszego okresu halsztackiego (Ha D) włącznie.

Sławsk 10 (A-2 nr 364)

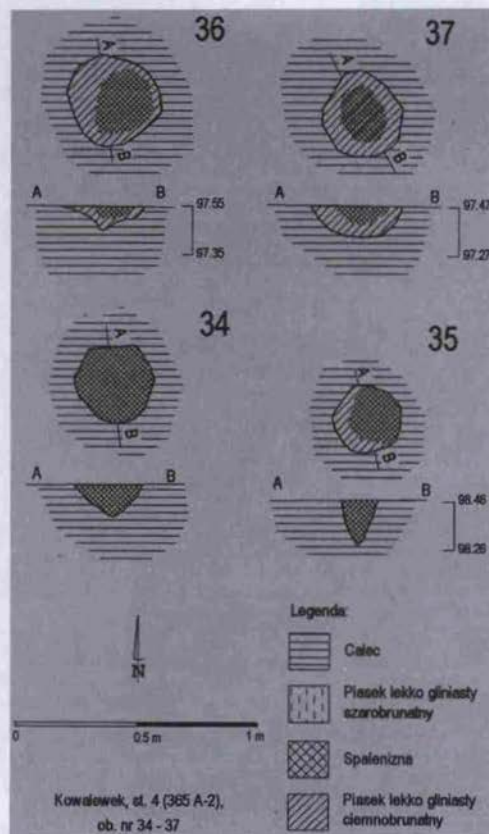
Stanowisko znajduje się na 252,1 km autostrady A-2, na odcinku Konin-Września, na łagodnym, prawie płaskim wyniesieniu pokrytym częściowo przez pola uprawne,

Ryc. 13. Sławsk 10 (A-2 nr 364). Obiekty (jamy?), odkryte na stanowisku. Rys. Z. Ratajczyk

Ryc. 14. Kowalewko 4 (A-2 nr 365). Jamy osadnicze. Przykłady obiektów. Rys. Z. Ratajczyk

Ryc. 15. Kowalew 4
(A-2 nr 365). Przykłady dolów
posłupowych. Rys. Z. Ratajczyk

w przewadze jednak przez łąki, opadającym w kierunku północnym, na którego południowo-zachodnim skraju przepływa niewielki strumyk.

Badania powierzchniowe na obszarze stanowiska przeprowadzono pierwszy raz w 1981, dostarczyły 6 krzemieni mezolitycznych. Następnie w 1999 roku archeolodzy prowadzący tam badania pozyskali 18 fragmentów ceramiki nowożytniej. Powyższe penetracje pozwoliły określić wielkość stanowiska na około 1 ha. Okazało się, iż 50 arów zagrożonych zostało zniszczeniem w toku planowanych prac ziemnych, modernizujących autostradę A-2. Obecne badania prowadził zespół archeologów pod kierunkiem mgr Krzysztofa Godona.

W trakcie doczyszczania powierzchni stanowiska uchwycono zary-

sy 17 obiektów kulturowych w postaci jam paleniskowych (?), jam użytkowych o nieokreślonej funkcji oraz dolów posłupowych (ryc. 13). Pozbawione były jakiegokolwiek zawartości kulturowej.

Badania wykopaliskowe dostarczyły z powierzchni stanowiska dwóch artefaktów z krzemienia narzutowego bałtyckiego w postaci odłupków łuszczeniowych, pochodzących prawdopodobnie z młodszej epoki kamienia.

Na powierzchni stanowiska natrafiono przede wszystkim na fragmenty naczyń glinianych z czasów nowożytnych. Są wśród nich ułamki krawędzi zaokrąglonych, wychylonych i pogrubionych, w tym także z wrębem na pokrywie oraz fragment dna. Jej obecność świadczy o użytkowaniu tego terenu w tym czasie.

Kowalew 4 (A-2 nr 365)

Stanowisko położone jest na 253, 4 km autostrady A-2 Konin-Września, po jej północnej stronie. Znajduje się około 700 m na zachód od wiaduktu drogowego nad autostradą A-2 prowadzącego ze Sławska do Barczygłów.

Stanowisko odkryte zostało w 1999 roku. Jego wielkość określono na około 1 ha. Charakter zdobytego materiału ruchomego oraz warunki geomorfologiczne zadecy-

dowały o uznaniu stanowiska za wartościowe pod względem poznawczym i zakwalifikowano go do ratowniczych badań wykopaliskowych. Obecne badania przeprowadzone zostały przez zespół archeologów pod kierunkiem mgr Krzysztofa Godona.

Podczas prac wykopaliskowych rozpoznano obszar o powierzchni 23 arów odkrywając stropy 66 obiektów nieruchomych pozbawionych jakichkolwiek zabytków.

Obiektom tym przypisano funkcje jam użytkowych (ryc. 14), jam paleniskowych i dołków posłupowych (ryc. 15). Ich wypełniska tworzyła silnie spiaszczona szaro- lub ciemnobrunatna pierwotna próchnica oraz w niektórych obiektach warstewka spaleni- zny w postaci widocznych węgielków drzewnych.

Materiał neolityczny w postaci licznych fragmentów naczyń glinianych kultury pucharów lejkowatych oraz 4 odłupków krzemiennych, mimo iż stanowi luźny zbiór pozyskany z hałdy i z powierzchni stanowiska wokół wykopu badawczego, niewątpliwie jest wielce prawdopodobną przesłanką do ich identyfikacji z tą właśnie jednostką kulturową.

Odcinek drugi: Nowy Tomyśl — Września

Badania na odcinku Nowy Tomyśl — Września prowadzone były w okresie od pierwszych dni maja do końca czerwca 2002 r. Panująca wówczas letnia pogoda oraz fakt, że badane stanowiska znajdowały się na odcinku przyszłej autostrady, na którym nie rozpoczęto jeszcze prac ziemnych sprawiły, że wykopaliska te były bardziej efektywne. Ograniczeniem dla badających były tylko linie rozgraniczające pas autostrady i granice badanego stanowiska wyznaczane obecnością obiektów archeologicznych lub materiału zabytkowego. Również i te stanowiska zostały jesienią ubiegłego roku odhumusowane i przygotowane do dalszych badań przez ekipę archeologów związanych z poznańską fundacją. I tu również jedyne zastrzeżenia można mieć do zbyt głęboko prowadzonych miejscami wstępnych prac ziemnych, czego skutkiem było naruszenie górnych warstw znajdujących się tam obiektów. Wszystkie stanowiska posiadały plany z zaznaczoną siatką arów (którą później również częściowo zmodyfikowano) i zaznaczonymi wszystkimi odkrytymi do tej pory obiektami. Duża część tych obiektów posiadała dokładny opis oraz analizę pozyskanych z nich materiałów archeologicznych. Dokumentacja ta była bardzo pomocna podczas prowadzonych tam dalszych ratowniczych badań wykopaliskowych.

Na części stanowisk zwiększono powierzchnie badawczą poprzez dodatkowe odhumusowanie tych części stanowisk, gdzie eksplorowane skupiska obiektów ograniczone były naturalną granicą istniejących wykopów.

Łączna, przebadana powierzchnia wszystkich dwunastu stanowisk wynosi ponad 780 arów. W przybliżeniu jest to prostokąt o boku 100 metrów i długości ponad 780 metrów. Na badanych stanowiskach ujawniono ponad 1 200 obiektów ze wszystkich okresów pradziejowych. Odkryto ponad 8 600 fragmentów ceramiki z różnych okresów pradziejowych, a ponadto polepe, węgiel drzewny, kości zwierzęce, wyroby gliniane, kamienne i żelazne (ryc. 16).

Analizując odkrycia materiałów archeologicznych na wszystkich stanowiskach pod względem chronologicznym stwierdzono, co następuje:

1. epoka kamienia — na siedmiu stanowiskach,
2. epoka brązu — na czterech stanowisku,
3. wczesna epoka żelaza — na dwóch stanowiskach,
4. okres lateński — na jednym stanowisku,
5. okres rzymski — na sześciu stanowiskach,
6. wczesne średniowiecze — na czterech stanowiskach,
7. późne średniowiecze / czasy nowożytne — na czterech stanowiskach,
8. inne (bez chronologii) — na trzech stanowiskach,
9. pradzieje ogólnie — na dwóch stanowiskach.

Plewiska 75 (A-2 nr 149)

Stanowisko położone jest na 144,6 km autostrady A-2, w odległości około 2,5 km na południowy zachód od miejscowości, po południowej stronie drogi Plewiska — Głuchowo. Do badań przeznaczono obszar stanowiska leżący w wyznaczonym pasie autostrady. Badaniami kierował mgr Justyn Skowron.

Ogółem zbadano obszar 78,5 ara odkrywając i dokumentując 111 obiektów archeologicznych. Wyodrębniono cztery fazy zasiedlenia stanowiska: kulturę pucharów lejkowatych, cykl kultur wczesnobrązowych, kulturę łużycką i kulturę przeworską. Materiały nieokreślone mogą należeć do każdej z wymienionych faz zasiedlenia.

Rozmieszczenie odkrytych obiektów było równomierne z nieznacznym skupieniem się obiektów w części północnej i zachodniej. Odkryte obiekty to paleniska (znacznie zniszczone), jamy i doły posłupowe. Odnaleziony materiał zabytkowy to 280 dość słabo zachowanych fragmentów ceramiki, reprezentujących wszystkie wymienione okresy kulturowe.

Krzyżowniki 8 (A2 nr 217)

Stanowisko położone jest na 180,0 km autostrady A-2, w odległości około 100 m na SE od bezimiennego cieku wodnego, będącego dopływem Średzkiej Strugi oraz około 900 m na SW od drogi wojewódzkiej nr 32240 Komorniki-Krerowo. Badaniami kierował mgr Zbigniew Borcowski.

W trakcie prowadzonych prac zbadano 11,4 ara powierzchni. Na trzynaście obiektów, jakie odkryto na omawianym stanowisku w sezonie 2002, dwa to paleniska, pozostałe to jamy. Są to obiekty bez obstawy kamiennej, w ich wypełniskach wystąpiła znaczna ilość węgli drzewnych.

W obiekcie pierwszym znaleziono fragment chropowatego brzuśca o pradziejowej chronologii. Obiekt ten miał kształt wydłużony o długości 285 cm i szerokości 80 cm, jego miąższość maksymalna wyniosła 44 cm. Drugie palenisko miało kształt owalny o średnicy 133 cm i miąższości 22 cm. Kolejną grupę obiektów archeologicznych na osadzie stanowi sześć jam o charakterze zasobowym lub odpadkowym. Miały one owalny kształt o średnicy od 50 cm do 130 cm. Ich jednorodne wypełniska, które tworzył pia-

sek o brązowo-szarej barwie, są niestety pozbawione materiału ceramicznego. Nie pozwala to jednoznacznie określić ich chronologii. Proponujemy zaliczyć te obiekty do jednego horyzontu użytkowania stanowiska i określić ich przynależność kulturową jako szeroko rozumiane prądzieje ze wskazaniem na kulturę łużycką. Na terenie osady odkryto również pięć dołków posłupowych będących zapewne pozostałością naziemnych konstrukcji słupowych. Pozostałe dwa obiekty okazały się nowożytnymi drenami.

W części SW omawianego stanowiska odnotowano obecność warstwy spływowej, pod którą wystąpiły obiekty archeologiczne. Należy zaznaczyć, że w przypadku większości omawianych obiektów zbyt głębokie odhumusowanie terenu zuiwelowało ich stropy, uniemożliwiając np. stwierdzenie ich pierwotnej grubości. Pomimo uboższego materiału zabytkowego mogącego jednoznacznie datować stanowisko, można uznać, iż wyniki archeologicznych badań powierzchniowych z listopada 2001 oraz prace wykopaliskowe w sezonie 2002 potwierdzają przynależność kulturową osady do kręgu kultury łużyckiej. Na planie stanowiska z ostatniego sezonu badań brak jest skupisk obiektów kulturowych, za to widoczne są rozproszone ślady osadnictwa. Świadczy to o sezonowym pobycie na tym terenie ludności kultury łużyckiej. Możliwe też, iż osada w Krzyżownikach stan. 8/228, pozostaje skrajem stanowiska badanego w roku 1999.

Badania na osadzie w Krzyżownikach dostarczyły w sumie sześć fragmentów naczyń. Tylko jeden niecharakterystyczny i dający się datować na prądzieje fragment ceramiki pochodzi z paleniska. Resztę ceramiki zebrano przy eksploracji warstwy kulturowej. Cechy czterech fragmentów pozwalają przypisać je kulturze łużyckiej. Należą do nich trzy fragmenty brzuśców oraz jeden fragment wylewu.

W materiale luźnym z warstwy wystąpił jeden nowożytny fragment ceramiki cienkościennej.

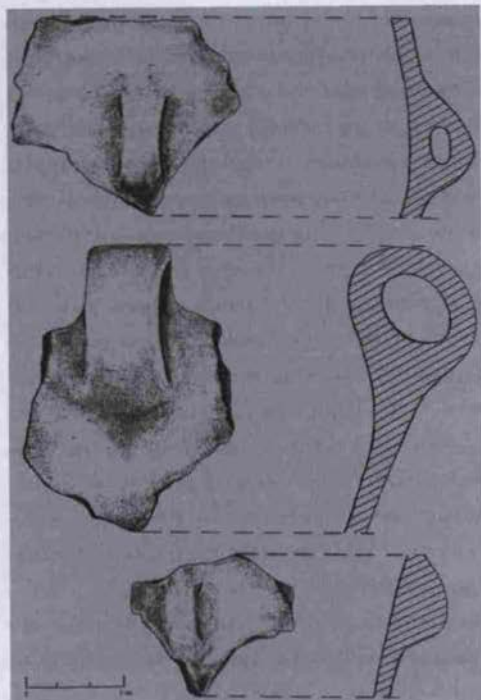
Krerowo 25 (A-2 nr 226)

Stanowisko położone jest na 183,0 km autostrady A-2 w kierunku wschodnim, około 700 m na południowy zachód od drogi wojewódzkiej Kleszczewo-Środa Wielkopolska. Stanowisko leży na stoku niewielkiej doliny.

Zostało ono odkryte w 1999 roku podczas badań powierzchniowych. Wielkość stanowiska została wówczas określona na 80 arów, w tym około 30 arów zagrożonych zniszczeniem w trakcie budowy autostrady A-2.

W związku z poszerzaniem pasa autostrady A-2, w drugiej połowie maja 2002 roku podjęto ratownicze badania wykopaliskowe stanowiska. Ze względu na dużą liczbę zachowanych obiektów archeologicznych, podjęto decyzję o powiększeniu arealu stanowiska, zgodnie z pierwotnie wytyczonym obszarem, dokonanym w trakcie badań powierzchniowych. W efekcie, na stanowisku w Krerowie przeprowadzono eksplorację archeologiczną na 81 arach, na których zlokalizowano 216 obiektów archeologicznych (ryc. 17). Kierownikiem obecnych badań był mgr Zbigniew Borcowski.

W wyniku przeprowadzonych prac archeologicznych stwierdzono, iż stanowisko w Krerowie było osadą zasiedloną w jednej tylko fazie chronologicznej, przypadającej na okres późnolateński i utożsamianej z ludnością kultury przeworskiej. Osada z tego

Ryc. 19. Krerowo 25 (A-2 nr 226). Wybrany materiał ceramiczny kultury przeworskiej.
Rys. K. Gliniecka

okresu prawdopodobnie zajmowała obszar o powierzchni około 80 arów. Gęstość występowania, układ oraz charakter zlokalizowanych obiektów kulturowych wskazuje, że w okresie tym dokonano prawdopodobnie kilku okupacji badanego terenu. Z zachowanych pozostałości wynika, że ten horyzont chronologiczny można wiązać z najstarszą fazą kolonizacji przeworskiej.

W ogólnej ocenie rozplanowania przestrzennego osady zwraca uwagę fakt bardzo nierównomiernego rozkładu zachowanych relikwów. Na uwagę zasługuje również obecność dużej liczby palenisk, świadczących o intensywnie prowadzonej działalności wytwórczej grupy ludności. Szczególna ich koncentracja miała miejsce w południowo-zachodniej części osady. Wydzielono też trzy strefy zabudowy.

Chronologię części odkrytych obiektów określono tylko hipotetycznie. Wśród zlokalizowanych obiektów większość stanowiły doły poszupowe, znale-

zione w liczbie 94. Z innych kategorii funkcjonalnych zarejestrowano 84 jamy, 32 paleniska oraz 6 półziemianek i ziemianek (ryc. 18).

Na stanowisku nr 226 w Krerowie znaleziono ogółem 1274 fragmenty naczyń glinianych, pochodzących z 51 obiektów kulturowych (ryc. 19). Wśród wyrobów używanych w obrębie osady, przeważały naczynia kuchenne. Wyróżniono tylko około 50 fragmentów, które z pewnością można zaliczyć do tzw. zastawy stołowej. Spośród fragmentów ceramiki, które określono pod względem formy, zdecydowanie najwięcej należało do różnej wielkości mis i garnków, rzadkie natomiast były kubki, czarki oraz talerze. Oprócz ceramiki znaleziono również 307 szczątków kości zwierzęcych, 3 fragmenty poroża oraz gwóźdź żelazny, którego chronologia — ze względu na miejsce znalezienia — jest jednak niepewna.

Krerowo 21 (A-2 nr 229)

Stanowisko położone jest na 184,0 km autostrady A-2 Poznań–Września, po wschodniej stronie drogi wojewódzkiej Kleszczewo–Środa Wielkopolska. Aktualne badania prowadziła E. Kołosowska.

Łącznie w sezonie 2002 przebadano 13,6 arów, odkrywając na nich 37 obiektów kulturowych (ryc. 20). W efekcie tych badań archeologicznych na omawianym sta-

nowisku odkryto niewielki zespół ceramiki liczący w sumie 47 fragmentów. Wśród niej znalazły się fragmenty naczyń z wczesnej epoki żelaza należące do kultury łużyckiej. Łącznie jest to 38 fragmentów, wszystkie pochodzą z części brzuśca. W materiale tym większość stanowią fragmenty naczyń grubościennych o powierzchniach schropowaconych i obmazywanych palcami, barwy jasnobrązowej, szarobrązowej bądź brunatnej. Niewiele jest fragmentów ceramiki gładkiej (9 fragmentów). Są to naczynia cienkościenne. Materiał ten prezentuje typowe formy charakterystyczne dla kultury łużyckiej.

Na osadzie w Krerowie wystąpiła również ceramika z okresu rzymskiego należąca do kultury przeworskiej. Zaliczono do tej grupy ceramikę z trzech obiektów. Wszystkie pochodzą z naczyń grubościennych, schropowaconych, barwy jasnobrunatnej. W tej grupie znalazł się jeden fragment naczynia o powierzchni gładkiej, barwy również jasnobrunatnej.

Dodatkowo naczynie to było zdobione listwą plastyczną, umieszczoną w górnej partii brzuśca, bądź w miejscu wygięcia szyjki. W jednym z obiektów znaleziony został drobny fragment naczynia, którego chronologię określić można na podstawie.

Na stanowisku zauważa się dwa wyraźne skupiska obiektów kulturowych. Jedno po stronie północno-zachodniej stanowiska, a drugie na południowo-wschodnim jego krańcu.

W południowej części stanowiska natrafiono na warstwę akumulacyjną, powstałą w wyniku erozji terenu. Przy jej eksploracji znaleziono 21 fragmentów ceramiki. Szesnaście z nich to ceramika kultury łużyckiej, a 5 to fragmenty ceramiki określanej jako pradziejowa. Pod warstwą nie wystąpiły obiekty archeologiczne.

Pomimo małej ilości materiału zabytkowego mogącego jednoznacznie datować stanowisko, można uznać, iż wyniki archeologicznych badań z 2002 potwierdzają przynależność kulturową osady do kultury łużyckiej i kultury przeworskiej. Dwie fazy osadnictwa na omawianym terenie wyraźnie potwierdza sąsiednie stanowisko po drugiej stronie drogi wojewódzkiej Kleszczewo-Środa Wielkopolska w Kleszczewie, gm. *loco*, nr 12/228. Należy też zaznaczyć, że układ przestrzenny obiektów na obu stanowiskach koresponduje ze sobą. Można przyjąć, iż stanowią one jeden kompleks osadniczy.

Krerowo 22 (A-2 nr 230)

Stanowisko położone jest na 184,0 km autostrady A-2, 300 metrów na wschód od drogi krajowej Środa Wielkopolska-Swarzędz na niewielkim wzniesieniu, około 100 metrów na północ od zmeliorowanego cieków wodnego. Badania prowadził mgr Z. Borowski.

W trakcie badań ratowniczych odkryto 428 obiektów osadniczych na powierzchni 192 arów (ryc. 21, 22). Na całym terenie badanego stanowiska odkryto 132 jamy o nieokreślonej funkcji; 17 jam gospodarczych (ryc. 23), 4 jamy zasobowe, 169 dołków posłupowych, 6 obiektów mieszkalnych — ziemiankowych, 5 palenisk, 3 studnie (ryc. 24), 1 kloakę, 26 różnego rodzaju wkopów, rowów i drenów. Sześćdziesięciu sześciu obiektom nie sprecyzowano funkcji, ponadto odkryto 4 warstwy ziemne z materiałem zabytkowym. Jedna o charakterze użytkowym, odłożona w trakcie funkcjonowania osady.

dy średniowiecznej, pozostałe trzy to warstwy spływowe powstałe po opuszczeniu osad pradziejowych i osady średniowiecznej. Zarejestrowane warstwy spływowe (zwłaszcza pradziejowe) charakteryzowały się niewielkim zasięgiem, małą miąższością i skromną ilością zabytków ruchomych.

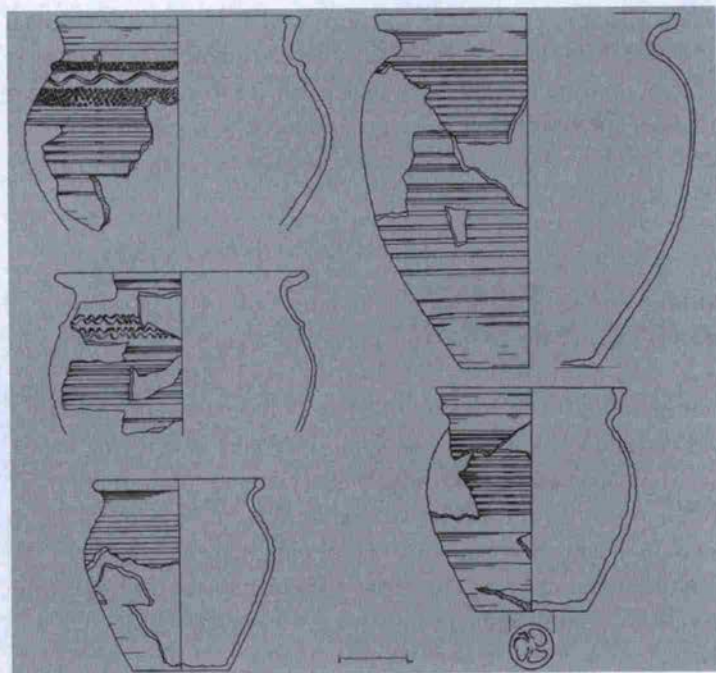
Badania w Krerowie wykazały, że teren ten był zasiedlany w trzech okresach chronologicznych. Pierwsza faza osadnicza przypadała na Ha C–D (kultura łużycka), druga na okres rzymski (kultura przeworska), (ryc. 25), ostatnia zaś na okres średniowieczny (XIII–XV wiek).

Osadnictwo średniowieczne najliczniej i najlepiej udokumentowane, złożone z obiektów ziemiankowych i półziemiankowych, mieszkalnych i gospodarczych (w ogólnej liczbie przekraczającej 80 różnego rodzaju obiektów), rozciąga się w szerokim 20–30 metrowym pasie w kierunku południowy zachód, północny wschód zajmując całą centralną przestrzeń stanowiska, z wyraźnym zagęszczeniem różnorodnych form obiektów w północnej partii stanowiska przy granicy z pasem autostrady. Liczbę odsłoniętych zagród różnej wielkości i stopnia zagospodarowania określić można ostrożnie na 6. Obszar ten był najprawdopodobniej kilkakrotnie okupowany, o czym świadczą dwie warstwy nr 541 i nr 530.

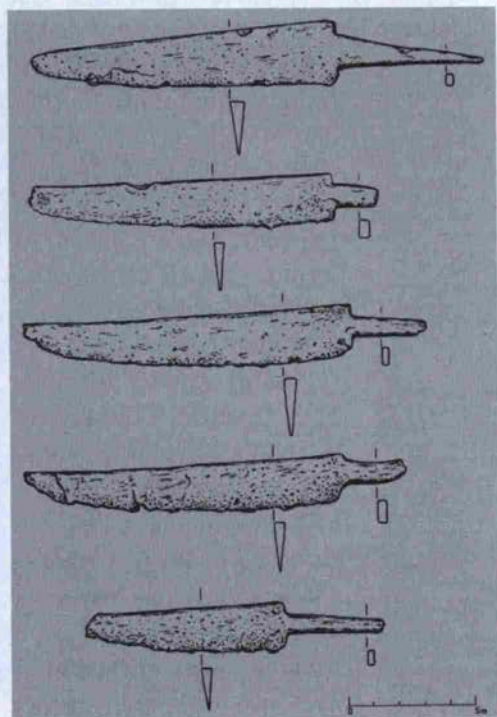
Na całym obszarze zarejestrowano trzy wyraźne skupiska osadnictwa pradziejowego reprezentowane przez dobrze poświadczone obiekty z występującym w nich materiałem zabytkowym i uzupełnione o obiekty pozbawione zabytków. Strefy te znajdowały się w części północno-zachodniej i południowej stanowiska.

Podczas badań ratowniczych na stanowisku pozyskano 4683 fragmentów ceramiki naczyniowej, w tym zdecydowaną większość stanowią naczynia średniowieczne — 3 875 fragmentów (ryc. 26). Poza zabytkami ceramicznymi pozyskano fragmenty noży żelaznych (ryc. 27), przęśliki tkackie (ryc. 28), gwoździe i kości zwierzęce. Ogółem spośród liczby 3 875 ułamków naczyń średniowiecznych (wszystkie poddane analizie fragmenty należały do ceramiki całkowicie obtaczanej), pozyskanych z obiektów średniowiecznych, blisko 80% reprezentowanych jest przez ułamki naczyń wykonanych w słabo zaawansowanej technice utleniającej, charakteryzującej się niejednorodną barwą powierzchni zewnętrznej i wewnętrznej. Pozostały zbiór stanowi ceramika redukcyjna zwykle cienkościenna, wykonana z glin żelazistych — charakteryzująca się jednolitą stalową i ciemnoszarą barwą powierzchni, oraz dwu- i trójbarwnym przełomem. Pod względem ornamentacyjnym w żadnej z wydzielonych grup nie obserwuje się bardziej istotnych różnic. Dominuje przede wszystkim ornament w postaci żłobków dookólnych, lub wykonany radełkiem. Zdecydowanie cechą wyróżniającą ceramikę utleniającą od ceramiki redukcyjnej jest stosunkowo liczna grupa den z czytelnymi odciskami kół garncarskich, reprezentowana przez różne odmiany krzyża wpisanego w koło.

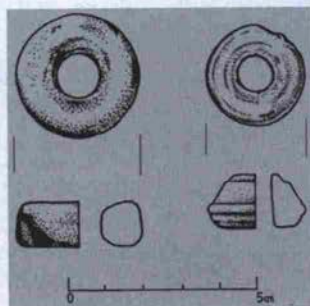
Ceramika pradziejowa obejmuje 812 ułamków naczyń glinianych, z czego 206 charakterystycznych jest dla kultury łużyckiej i 606 fragmentów dla kultury przeworskiej. W obu tych grupach wystąpiła głównie ceramika grubościenna o powierzchni zewnętrznej chropowatej lub przykrawędnie zagładzanej, z niewielką ilością fragmentarycznie

Ryc. 26. Krowo 22
(A-2 nr 230).
Ceramika
średniowieczna —
wybór.
Rys. B. Bałowska

Ryc. 27. Krowo 22 (A-2 nr 230).
Średniowieczne noże żelazne.
Rys. B. Bałowska

Ryc. 28. Krowo 22
(A-2 nr 230).
Przędziki średniowieczne.
Rys. B. Bałowska

zachowanych listew plastycznych i guzków (ryc. 38). Zarówno ilość zarejestrowanych i przebadanych obiektów jak i stosunkowo duża ilość materiału ruchomego odnoszącego się w swojej chronologii do dwóch epok — pradziejowej (reprezentowanej przez osadnictwo kultury łużyckiej i przeworskiej) i osadę z przełomu wczesnego i późnego średniowiecza, w znacznej mierze uzupełnią stan naszej wiedzy na temat ówczesnego osadnictwa tej części Wielkopolski.

Kleszczewo 12 (A-2 nr 228)

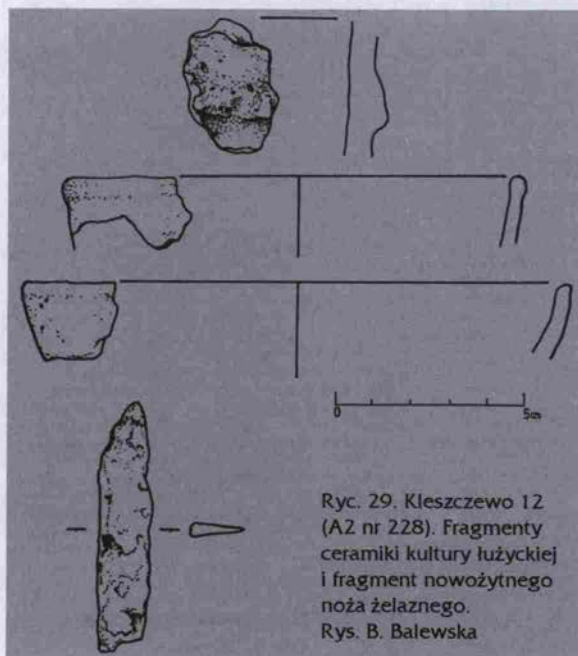
Opisywane stanowisko położone jest na 185, 9 km autostrady A-2, po zachodniej stronie drogi wojewódzkiej Kleszczewo-Środa Wielkopolska. Badaniami kierowała mgr E. Kołosowska.

Na stanowisku tym w sezonie 2002 przebadano 11,4 arów, odkrywając na nich trzydzieści osiem obiektów archeologicznych. Wydzielono dwie fazy zasiedlenia osady. Odnaleziono pozostałości pobytu ludności kultury łużyckiej i kultury przeworskiej oraz odkryto ślad osadnictwa nowożytnego. Z analizy rozmieszczenia obiektów wynika, że najdogodniejsze warunki do osadnictwa istniały w części południowo-wschodniej stanowiska. Dwie fazy osadnicze na omawianym terenie wyraźnie potwierdza sąsiednie stanowisko 21/229, usytuowane po drugiej stronie drogi wojewódzkiej Kleszczewo-Środa Wielkopolska. Należy też zaznaczyć, że układ przestrzenny i chronologia obiektów na obu stanowiskach korespondują ze sobą. Można przyjąć, iż stanowią one jeden kompleks osadniczy.

Wśród ceramiki znalazły się fragmenty naczyń z wczesnej epoki żelaza należące do kultury łużyckiej. Pozyskano je z trzech obiektów. Jest to 17 fragmentów ceramiki,

w tym 2 fragmenty wylewu i 15 fragmentów brzuśców (ryc. 29). Materiał ceramiczny jest silnie rozdrobniony, uniemożliwia to rekonstrukcję naczyń. Jedynie udało się odtworzyć średnice dwóch naczyń misowatych. Materiał ten prezentuje typowe formy charakterystyczne dla kultury łużyckiej.

Na osadzie w Kleszczewie wystąpiła również ceramika z okresu rzymskiego należąca do kultury przeworskiej. Zaliczono do tej grupy ceramikę z dwóch obiektów. Były to naczynia grubościennie, o powierzchniach schropowanych, barwy jasnobrunatnej.

Ryc. 29. Kleszczewo 12 (A2 nr 228). Fragmenty ceramiki kultury łużyckiej i fragment nowożytnego noża żelaznego.
Rys. B. Balewska

Jeden fragment ceramiki zdobiony był najprawdopodobniej w okolicy największej wydętości brzuśca listwą plastyczną. Ceramika ta reprezentuje typową dla kultury przeworskiej licznie występującą na osadach ceramikę kuchenną.

W dwóch obiektach znaleziono po jednym fragmencie ceramiki dających się określić jako ceramika pradziejowa.

Ponadto w obiekcie datowanym na okres nowożytny znaleziono mocno skorodowany, żelazny nóż z częściowo zachowanym trzpieniem (ryc. 29).

Markowice 13 (A-2 nr 239)

Stanowisko leży na 186, 9 km autostrady A-2. Rozciąga się na niewielkim wzniesieniu południowego stoku dolinki bezimiennego cieku wodnego.

Stanowisko to odkryto w 1999 roku podczas badań powierzchniowych. Na podstawie tych prac, w związku z poszerzaniem pasa autostrady A-2, przeprowadzono ratownicze badania wykopaliskowe stanowiska. W ich wyniku dokonano eksploracji archeologicznej na 43 arach, na których zlokalizowano 57 obiektów archeologicznych. Kierownikiem badań była mgr Kinga Gliniecka.

W wyniku przeprowadzonych prac archeologicznych stwierdzono, że stanowisko w Markowicach było osadą zasiedloną w jednej tylko fazie chronologicznej, przypadającej na okres lateński i utożsamianej z ludnością kultury pomorskiej. Osada z tego okresu zajmowała obszar o powierzchni około 43 arów. Gęstość występowania, układ oraz charakter zlokalizowanych obiektów kulturowych wskazuje, że w okresie tym dokonano tylko jednej okupacji badanego terenu. Niestety, stan zachowania i liczba zabytków ruchomych pozwala jedynie na zarysowanie dość ogólnych ram czasowych. Z odkrytych pozostałości wynika, że zasiedlenie to nastąpiło we wczesnym lub środkowym okresie lateńskim, przypadającym na lata 450–150 p.n.e.

Nie określono chronologicznie części stanowiska o powierzchni około 10 arów. Obiekty tu zlokalizowane nie zawierały materiału zabytkowego i wykazywały przy tym pewną odrębność przestrzenną w stosunku do pozostałych reliktyw. Z tego względu ich przynależność kulturowa pozostała niewyjaśniona. Tym niemniej, przyjąć można, że cały badany obszar w okresie lateńskim był jednorodną chronologicznie i terytorialnie jednostką osadniczą.

Nasylenie powierzchni pozostałościami kulturowymi nie było duże, choć równomierne. Zlokalizowane w trakcie prac pozostałości kulturowe to 57 reliktyw nieruchomości. Były to przede wszystkim jamy, których odsłonięto 35. Z innych kategorii funkcjonalnych zarejestrowano 16 dołów posłupowych i 3 paleniska (ryc. 30). Przeznaczenia 3 obiektów nie określono. Z wszystkich 57 obiektów nie ustalono chronologii ośmiu z nich. Nieliczne ślady po dołach posłupowych lokalizowano wyłącznie w północno-środkowej części osady. Być może strefa zabudowy mieszkalnej usytuowana była w północnej części terenu, poza skrajem autostrady A-2.

Na stanowisku w Markowicach znaleziono także 88 fragmentów naczyń glinianych, pochodzących z 19 obiektów kulturowych, należących do jednego horyzontu czasowego, przypadającego na wczesny okres lateński. Wśród wyrobów używanych w obrębie osady przeważały naczynia kuchenne.

Pławce 23 (A-2 nr 248)

Stanowisko położone jest na 188,5 km autostrady A-2 w kierunku wschodnim, około 500 m na północ od drogi łączącej Pławce i Markowice. Leży na terenie lekko falistym, nie eksponowanym.

Stanowisko Pławce 23 odkryto w 1996 roku podczas badań powierzchniowych w ramach AZP. Na ich podstawie zlokalizowano punkt osadniczy z faz E-F wczesnego średniowiecza oraz z okresu nowożytnego.

W związku z poszerzaniem pasa autostrady A-2 podjęto ratownicze badania wykopaliskowe stanowiska. Ze względu na fakt, że odsłonięty obszar nie w pełni odpowiadał zasięgowi odkrytych relikwów kulturowych, podjęto decyzję o powiększeniu arealu stanowiska, w obrębie osi autostrady. W efekcie, na stanowisku w Pławcach przeprowadzono eksplorację archeologiczną na 64 arach, na których zlokalizowano 71 obiektów archeologicznych. Kierownikiem badań był mgr Andrzej Gołębiowski.

W wyniku przeprowadzonych prac stwierdzono, że badany teren mógł być zasiedlany w dwóch fazach chronologicznych. Pierwsza faza osadnictwa przypadłaby na epokę neolitu, druga zaś na wczesne średniowiecze. Hipotetyczność wydzielenia obu tych faz wynika ze stanu zachowania materiałów źródłowych. O ile istnienie fazy wczesnośredniowiecznej nie budzi wątpliwości, o tyle fazę wcześniejszą wydzielono tylko na podstawie nadzoru archeologicznego, przeprowadzonego jesienią 2001 roku podczas odhumusowania terenu. W jednym z obiektów znaleziono siekierkę krzemienną, którą określono jako neolityczną. Na tej podstawie, biorąc pod uwagę analogiczne wypełniska i lokalizację, określono podobnie chronologię kilkunastu innych obiektów. Badania wykopaliskowe potwierdziły zasadność wyodrębnienia owej koncentracji, jednakże podczas eksploracji nie znaleziono żadnych dodatkowych materiałów ruchomych. W tym horyzoncie czasowym mielibyśmy do czynienia tylko z sezonowym punktem osadnictwa neolitycznego. Wszystkie pozostałości kulturowe zlokalizowano w jednym niewielkim skupisku obiektów w środkowej części badanego stanowiska, którego powierzchnia wynosiła około 9 arów. Znajdowało się na nim 6 jam, 6 dołów posłupowych, palenisko i ziemianka.

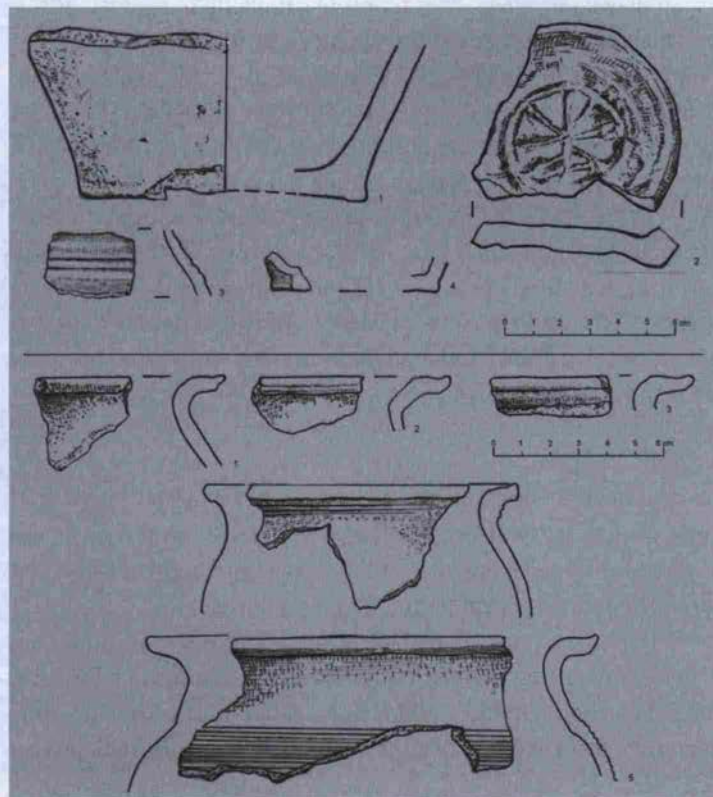
Druga, bardziej czytelna faza zasiedlenia, przypadła na badany teren na okres wczesnego średniowiecza. Jednak również i w tym przypadku mieliśmy tutaj do czynienia jedynie z epizodem osadniczym. Ślady okupacji obszaru zarejestrowano na powierzchni około 35 arów. Gęstość występowania, układ oraz charakter zlokalizowanych obiektów kulturowych wskazuje, że w okresie wczesnego średniowiecza dokonano prawdopodobnie tylko jednej okupacji terytorium. Z zachowanych pozostałości wynika, że zasiedlenie to nastąpiło w fazie E tegoż okresu, tj. na przełomie XII i XIII w. Nie natrafiono na budynki zagłębione w ziemię, a jedynie na nieliczne doły posłupowe. Żaden z nich nie odnosił się jednak do regularnego układu, sugerującego istnienie pierwotnie w tym miejscu naziemnej konstrukcji słupowej typu mieszkalnego. Jamy i paleniska, niezbyt gęsto rozlokowane, współwystępowały ze sobą na całym obszarze osady, co świadczy o w miarę równomiernym i niezbyt intensywnym użytkowaniu osady, a jednocześnie o braku istnienia wydzielonych stref gospodarczych.

Ogółem odsłonięto 71 obiektów kulturowych. Były to przede wszystkim jamy, których odsłonięto 43 (w tym 6 neolitycznych). Kolejnymi kategoriami funkcjonalnymi były doły posłupowe znalezione w liczbie 23 (w tym 6 neolitycznych), 4 paleniska (w tym 1 neolityczne) oraz jedną ziemiankę (neolit). Dużą grupę stanowiły obiekty nieokreślone chronologicznie, których wyróżniono 24 obiekty. Wśród nich znalazły się wyłącznie doły posłupowe i jamy. W efekcie przeprowadzonych prac pozyskano też niezbyt liczny materiał zabytkowy w postaci 35 fragmentów ceramiki. Przedmiotów z innych surowców nie znaleziono.

Borzejewo 27 (A-2 nr 260)

Stanowisko znajduje się na 192,8 km pasa autostrady A-2, około 1000 m na południowy zachód od skraju wsi Borzejewo i około 700 metrów na południe, w połowie drogi asfaltowej pomiędzy wioskami Borzejewo i Pławce. Położone jest na północnym stoku łagodnego wyniesienia morenowego.

Początkowo wytypowane było do nadzoru archeologicznego w pasie planowanej A2. Przeprowadzona w 2001 r. prospekcja terenowa i odhumusowanie wyznaczonego terenu przyczyniły się do odkrycia 28 obiektów kulturowych, które dostarczyły 148 fragmentów wczesnośredniowiecznych naczyń glinianych. Na tej podstawie stanowi-

Ryc. 34. Borzejewo 27 (A-2 nr 260).

Wybór wczesnośredniowiecznego materiału zabytkowego.

Rys. Z. Ratajczyk

sko zakwalifikowano do ratowniczych badań wykopaliskowych. Obecnymi badaniami kierowała mgr Zdzisława Ratajczyk (ryc. 31).

Ślady osadnictwa wczesnośredniowiecznego reprezentowane są przez 151 obiektów. Należą do nich: 4 półziemianki, 3 jamy — wędzarnie (?), 19 palenisk (ryc. 32) i jam paleniskowych — pieców (?), 108 jam gospodarczych (ryc. 33) oraz 17 dołków posłupowych. W materiałach ruchomych dominowały ułamki naczyń glinianych — 1 420 fragmentów (ryc. 34). Z zabytków wydzielonych znaleziono też 2 półwytwory krzemienne, 1 żelazny kablak wiaderka, 2 fragmenty noży żelaznych, 1 rozcieracz kamieniny. Analizowany materiał ceramiczny jest silnie rozdrobniony. Jedynie w dwóch przypadkach udało się całkowicie zrekonstruować naczynia, a w 18 innych dokonać częściowej ich rekonstrukcji. Materiał ten w swoim zasadniczym trzonie reprezentuje fazę E wczesnego średniowiecza, choć niewykluczone, iż początki osady na tym stanowisku mogą sięgać po przełom faz D/E.

Obiekty wczesnośredniowieczne dostarczyły również licznych fragmentów kości zwierzęcych.

Wśród odkrytych obiektów na szczególną uwagę zasługują dwa ich skupiska. W pierwszym obejmującym południowo-wschodnią część badanego terenu odkryto budowlę słupową zawierającą palenisko, otoczoną kilkoma jamami gospodarczymi oraz 2 półziemianki. W drugim zgrupowaniu liczniejszym, znajdującym się w części północnej badanego terenu ujawniono wędzarnie (?) w otoczeniu kilku palenisk otwartych i jam paleniskowych-pieców (?), jam gospodarczych i dołków posłupowych.

W południowej i południowo-wschodniej partii stanowiska odnotowano ślady osadnictwa pradziejowego, zapewne z wczesnej epoki żelaza i okresu rzymskiego.

Materiały z wczesnej epoki żelaza reprezentuje zaledwie 5 drobnych fragmentów naczyń glinianych, odkrytych na złożu wtórnym, w stropach obiektów nr 53 oraz 58.

Natomiast ceramikę z okresu rzymskiego reprezentują 3 drobne fragmenty środkowych części naczyń glinianych. Ułamki te wystąpiły w obiekcie nr 53 (z materiałem z wczesnej epoki żelaza) oraz w stropie obiektu nr 98 znacznie oddalonego od nr 53 i 58. Na powierzchni stanowiska natrafiono również na kilkanaście fragmentów naczyń glinianych z czasów nowożytnych. Są wśród nich m.in. fragmenty krawędzi z wrębem na pokrywę i fragmenty taśmowatych uch.

Dzierżnica 43 (A-2 nr 284)

Stanowisko położone jest na 199,1 km autostrady. Leży około 2 km na wschód od miejscowości Giecz, przy drodze prowadzącej do Targowej Górki, na terenach wsi Dzierżnica. Stanowisko zlokalizowane zostało na południowym stoku górującego nad okolicą wzniesienia morenowego oraz u jego podmokłego podnóża.

Stanowisko odkryto w 1999 roku podczas badań powierzchniowych. Stwierdzono wówczas na podstawie nielicznych fragmentów ceramiki i krzemienianych odłupków, obecność osadnictwa mezolitycznego, kultury amfor kulistych, kultury łużyckiej oraz nowożytnego. Stanowisko przeznaczono do badań ratowniczych w formie nadzoru archeologicznego.

Badania wykopaliskowe na stanowisku w maju 2002 roku prowadzili mgr Małgorzata Kielbasińska, mgr Krzysztof Karasiewicz oraz mgr Krzysztof Janicki. Prace ratownicze objęły tylko obszar rzeczywistego zagrożenia powierzchni stanowiska w pasie kolizji autostrady, przebiegającej tu na kierunkach W-E. Wyznaczony obszar stanowiska podzielony jest na dwie części — północną i południową drogą asfaltową Giecz-Targowa Górka. W części północnej stanowiska prace prowadzono na odcinku o długości 110 m, przy szerokości 10–15 m, zaś w części południowej wykop miał wymiary ok. 35 x 20 m.

Łącznie przebadano archeologicznie powierzchnię około 20 arów.

W wyniku prac badawczych odkryto i wyeksplorowano 71 obiektów nieruchomych oraz około 260 fragmentów naczyń glinianych, 23 wyroby krzemienne. Znalezione także węgle drzewne, 3 ułamki kości zwierzęcych oraz fragmenty spalonych kości ludzkich. Zebrany materiał archeologiczny potwierdził osadnictwo kultury amfor kulistych i kultury lużyckiej, natomiast nowym odkryciem było znalezienie dwóch ułamków ceramiki z okresu wczesnego średniowiecza. Trudno natomiast rozstrzygnąć, w jakim procencie część przedmiotów krzemiennych może być efektem działalności ludności kultury amfor kulistych, a które z nich mogłyby wskazywać na wcześniejsze — mezolityczne osadnictwo. Materiał zabytkowy zawierało 12 obiektów, brak zawartości kulturowej zarejestrowano w 59 obiektach. Przynależność kulturową tych ostatnich określono na podstawie analizy stratygraficznej oraz obserwacji materiałów zalegających bezpośrednio na zapleczu obiektów. Nie stwierdzono wyraźnych śladów nawarstwiania się obiektów z różnych faz osadniczych.

Chwałszyce 10 (A-2 nr 290)

Stanowisko umiejscowione jest na 201,7 km autostrady A-2 i znajduje się tuż przy drodze i zabudowaniach wsi Chwałszyce. Teren wokół stanowiska jest prawie płaski.

Zostało ono odkryte trakcie badań powierzchniowych przeprowadzonych w 1999 r. I zakwalifikowane na powierzchni 30 arów do dalszych badań archeologicznych. Obecne badania prowadziła mgr Ewa Adamska. W pracach brał udział także mgr Krzysztof Janicki.

Odkryto 52 obiekty osadnicze — należy podkreślić, iż stanowisko zostało poważnie zniszczone na skutek zbyt głębokiego odhumusowania, a po większości obiektów zachowały się jedynie spągi (ryc. 35).

W wyniku prowadzonych badań stwierdzono, że stanowisko było niewielką osadą, zasiedloną w dwóch fazach chronologicznych. Pierwsza przypada na epokę neolitu i w oparciu o charakterystyczny, choć nieliczny ceramiczny materiał zabytkowy utożsamić ją można z kulturą pucharów lejkowatych. Druga faza, choć niepotwierdzona przez zarejestrowanie obiektów archeologicznych tylko przez materiał ceramiczny pozyskany z hałdy, przypada na okres nowożytny.

Na odkrytym obszarze osady można zauważyć dwa wyraźnie zarysowujące się skupiska obiektów, koncentrujące się we wschodniej i zachodniej części stanowiska. Funkcja obiektów na osadzie to 3 jamy paleniskowe, 5 jam gospodarczych i 4 jamy produkcyjne. Dla pozostałych 40 obiektów zarówno brak materiału ceramicznego, jak i ich

stan zachowania, nie pozwoliły na dokładne określenie chronologii. Jednakże rozmieszczenie ich na stanowisku i brak jakichkolwiek innych wyznaczników chronologicznych oraz kolejnych faz zasiedlania omawianego terenu, sugeruje możliwość chronologicznego powiązania ich z kulturą pucharów lejkowatych (ryc. 36).

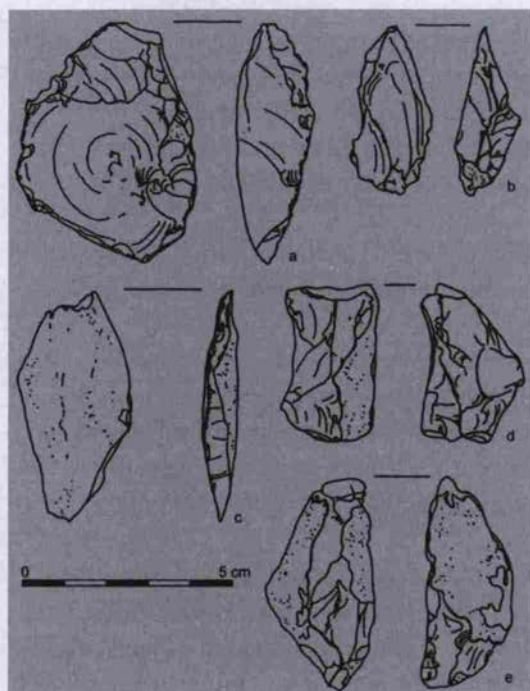
Przebadane ślady osadnictwa potwierdzają istnienie na tym terenie niewielkiej osady prawdopodobnie posiadającej charakter produkcyjny, należy też przypuszczać, iż część osady może znajdować się w zachodniej i południowo-zachodniej części stanowiska, poza obrębem pasa autostrady, wskutek czego nie została ona przebadana w całości.

Mała Górka 5 (A-2 nr 296)

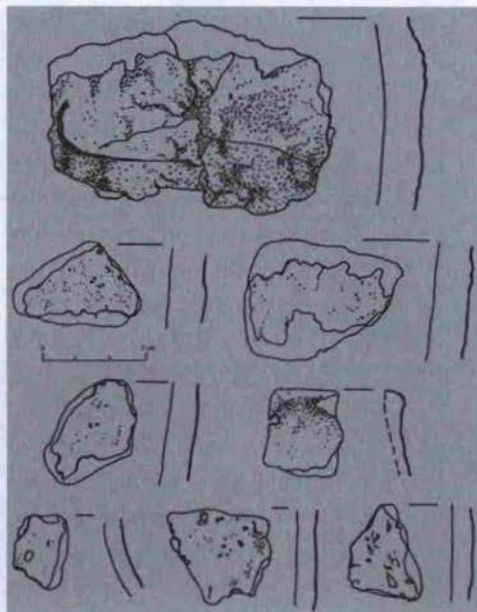
Stanowisko położone jest na 202,4 km autostrady po jej południowej stronie. Zostało ono odkryte podczas badań powierzchniowych prowadzonych w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski. Następnie, w związku z planowaną budową autostrady, przeprowadzono ponowne badania powierzchniowe. Wyznaczono wówczas obszar stanowiska na około 30 arów. Stanowisko to w całości zlokalizowane było w pasie kolizji z planowaną inwestycją. Podczas badań powierzchniowych znaleziono materiał ruchomy, który pozwolił na określenie charakteru i wstępnej chronologii. Uznano je za stanowisko wielofazowe. Najstarszy zarejestrowany epizod osadniczy miałby mieć miejsce w epoce kamienia, następnie zakładano istnienie niewielkiej osady kultury łęczyckiej. Odkryto też pojedyncze fragmenty naczyń wczesnośredniowiecznych. Kierownikiem obecnych badań był mgr Mirosław Fudziński.

Ogółem na stanowisku przebadano 90 arów (poszerzono badany obszar) i zarejestrowano 88 obiektów, w tym 10 datowanych na okres rzymski, 23 na przełom późnego średniowiecza i okresu nowożytnego. Pozostałe to obiekty nieokreślone chronologicznie. Łącznie odkryto 39 jam, 21 palenisk, 5 skupisk ceramiki, 8 dołków posłupowych, 1 skupisko kamieni, 1 piec do wypału ceramiki i 11 obiektów nieokreślonych.

W wyniku przeprowadzonych prac archeologicznych stwierdzono, że stanowisko to było osadą zasiedloną w trzech fazach chronologicznych. Pierwszą fazę wyznaczają

Ryc. 37. Mała Górka 5 (A-2 nr 296). Półwytwory krzemienne z powierzchni stanowiska. Rys. W. Dawidowicz

Ryc. 38. Mała Górka 5 (A-2 nr 296).
Materiał ceramiczny kultury wielbarskiej.
Rys. W. Dawidowicz

nieliczne luźne znaleziska półwytworów krzemiennych, które wydają się być związane z krótkotrwałym pobytom człowieka w epoce kamienia (ryc. 37). Druga przypada na okres rzymski i może być utożsamiana z ludnością kultury przeworskiej (ryc. 38). W okresie tym osadnictwo było już bardziej intensywne i nie podlegające wątpliwości. Jednakże obiekty są stosunkowo nieliczne i rozproszone na całym badanym terenie. Wydaje się, że natrafiono na peryferię niewielkiej i krótkotrwałej osady, której centrum prawdopodobnie może się znajdować poza granicami autostrady, po jej stronie południowej. Trzecia faza przypada na przełom późnego średniowiecza i okresu nowożytnego. Widać wyraźną koncentrację obiektów z tego okresu w centralnej partii stanowiska, wokół pieca do wypału ceramiki (ryc. 39–41). Być może

również część obiektów określonych jako paleniska oraz jamy gospodarcze o nieokreślonej chronologii należałoby łączyć z tą fazą zasiedlenia osady. Usytuowanie w tym miejscu pieca oraz 21 palenisk może świadczyć, że przebadany teren był gospodarczo-przemysłową częścią większej długotrwałej osady. Nasuwa się przypuszczenie, że część mieszkalna rozciągała się w kierunku południowym i zachodnim, poza pasem kolizji z autostradą. Nie udało się jednak tego potwierdzić.

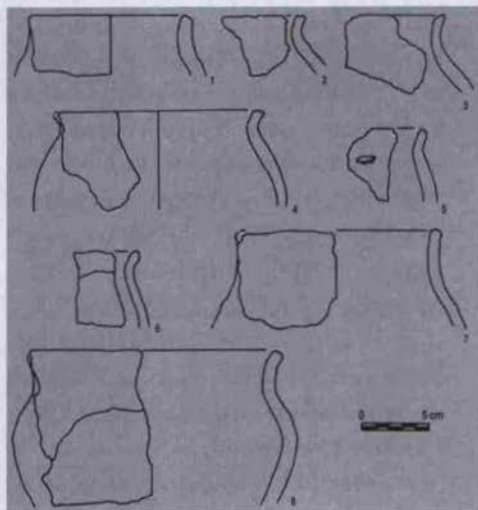
Poza półwytworami krzemiennymi znaleziono też dużą ilość materiału zabytkowego datowanego na okres rzymski i późne średniowiecze/okres nowożytny.

Mała Górka 4 (A-2 nr 302)

Stanowisko położone jest na 204,3 kilometrze autostrady A-2, około jednego kilometra na NE od najbliższego gospodarstwa w Małej Górcie. Leży ono na kulminacji i stoku niewielkiego wzniesienia. Przez środek wyznaczonego terenu biegnie droga polna (na osi W-E) często używana przez okolicznych mieszkańców. Odkryty obszar położony jest po stronie S tej drogi.

Stanowisko zostało odkryte w latach 80. ubiegłego stulecia w trakcie badań powierzchniowych w ramach programu AZP. Obecnymi badaniami kierował i prowadził mgr Adam Ostasz.

W rezultacie pracami wykopaliskowymi objęto obszar o powierzchni 27,3 ara. W trakcie prac odkryto 44 obiekty osadnicze w tym: 2 obiekty kultury pucharów lejkowatych, 22 obiekty z wczesnego średniowiecza (ryc. 42), 2 obiekty nowożytny, 11 obiektów nie-

Ryc. 43. Mała Górka 4 (A-2 nr 302).
Wczesnośredniowieczny materiał zabytkowy —
wybór. Rys. W. Dawidowicz

określonych chronologicznie i 7 obiektów datowanych ogólnie na okres pradziejowy. Ponadto z powierzchni stanowiska zebrano luźne zabytki należące do kultury łużyckiej i kultury przeworskiej.

Wynikiem przeprowadzonych badań na tym stanowisku jest odkrycie śladów osadnictwa od epoki kamienia poprzez epokę żelaza aż po okres wczesnego średniowiecza i czasy nowożytnie. Wynika z tego, że obszar ten był wyjątkowo atrakcyjny dla wielu społeczności pradziejowych. Do najciekawszych odkryć zaliczyć należy odkrycie 6 półziemianek datowanych na okres wczesnego średniowiecza. Na całym terenie osady odkryto 26 jam. Były to różnego typu jamy odpadkowe i zasobowe. Ponadto odkryto 1 obiekt

produkcyjny, palenisko (obiekt nr 13), a także 11 jam posłupowych. Są to pozostałości po naziemnych budynkach o konstrukcji słupowej. W odniesieniu do jam posłupowych nie udało się wydzielić układu słupów będących relikdami budynków. Materiał zabytkowy, w sumie 562 fragmentów ceramiki (ryc. 43), grudki polepy, kości zwierzęce i krzemień (głównie bez śladów obróbki) pozyskano z jam gospodarczych, palenisk, półziemianek oraz z powierzchni stanowiska.

Podsumowanie wyników badań

Same badania, ze względu na swoją wyjątkową specyfikę, wymogi konserwatorskie, jak i wymagania inwestora postawiły przed ekipami archeologów bardzo trudne zadanie. Podstawowym problemem było przeprowadzenie badań na bardzo dużej powierzchni, w ściśle określonym przez inwestora, tj. Generalną Dyрекcję Dróg Krajowych i Autostrad, czasie. Powodowało to skoncentrowanie na każdym z badanych stanowisk kadry archeologów, rysowników, fotografów, dużej — niespotykanej do tej pory grupy pracowników fizycznych oraz sprzętu zmechanizowanego (spychacze) do ciężkich prac ziemnych. Wymagało to przygotowania i wprowadzenia nowych form organizacyjnych w celu skutecznego i właściwego zarządzania tak dużym potencjałem wykonawczym.

Przeprowadzenie opisanych tu prac wykopaliskowych obu odcinków zajęło prawie pięć miesięcy. W pracach tych uczestniczyło ponad 20 archeologów i tyle samo rysowników, dokumentalistów i fotografów. Ponadto na każdym z etapów zatrudnionych było około 200 pracowników fizycznych. Wśród tej liczby była znaczna liczba osób z doświadczeniem nabytym do tej pracy w czasie zatrudnienia w prowadzącej tu wcześniej badania ekspedycji poznańskiej. Na części stanowisk zwiększono powierzchnię ba-

dawczą poprzez dodatkowe odhumusowanie sprzętem mechanicznym dostarczonym przez inwestora tych części stanowisk, gdzie eksplorowane skupiska obiektów ograniczone były naturalną granicą istniejących wykopów.

Łączna, przebadana powierzchnia wszystkich dwudziestu trzech stanowisk wynosi około 1 300 arów. W przybliżeniu jest to prostokąt o boku 100 metrów i długości 1 300 metrów. Na badanych stanowiskach odkryto ponad 1 900 obiektów ze wszystkich okresów pradziejowych. Odkryto ponad 11 000 fragmentów ceramiki z różnych okresów pradziejowych a ponadto polepę, węgiel drzewny, kości zwierzęce, wyroby gliniane, kamienne i żelazne.

Analizując odkrycia materiałów archeologicznych na wszystkich stanowiskach pod względem chronologicznym stwierdzono, co następuje:

1. epoka kamienia — na trzynastu stanowiskach,
2. epoka brązu — na dziesięciu stanowiskach,
3. wczesna epoka żelaza — na sześciu stanowiskach,
4. okres lateński — na jednym stanowisku,
5. okres rzymski — na dziesięciu stanowiskach,
6. wczesne średniowiecze — na sześciu stanowiskach,
7. późne średniowiecze/czasy nowożytnie — na dziesięciu stanowiskach,
8. inne (bez chronologii) — na dziewięciu stanowiskach,
9. pradzieje ogólnie — na trzech stanowiskach.

Porównując dane fizjograficzne można stwierdzić, że badane stanowiska usytuowane były najczęściej na południowych, wschodnich, zachodnich, lub — rzadziej — zboczach różnej wielkości wyniesień. Zdarzało się, że stanowiska występowały na terenach płaskich. Bardzo często sytuowane były w pobliżu różnej wielkości cieków wodnych lub jezior. Wykorzystywanie sieci wodnej w pradziejach do celów komunikacyjnych, gospodarczych, jako źródło pozyskiwania pożywienia i surowca, jest dziś znane powszechnie. Rzeki czy przyległe bagna mogły tworzyć naturalne granice obronne (też wyspy), uniemożliwiające przenikanie na ten teren obcych elementów.

Na badanych stanowiskach stwierdzono pozostałości pobytu grup ludzkich od czasów najstarszych datowanych na mezolit (?), poprzez wszystkie okresy chronologiczne aż do czasów nowożytnych. Na wielu z nich stwierdzono obecność pozostałości osadnictwa z kilku okresów chronologicznych: w Bieganowie, stan. 9 (A-2 nr 322) — pozostałości osadnictwa z trzech faz chronologicznych (schyłek epoki brązu i początek okresu halsztackiego, okres późnośredniowieczny i okres nowożytny); w Graboszewie, stan. 3 (A-2 nr 329), pozostałości osadnictwa z trzech faz chronologicznych (okres halsztacki, okres późnośredniowieczny i okres nowożytny). Na stanowisku w Borkach, stan. 16 (A-2 nr 344), wystąpiły ślady z czterech faz osadniczych (epoka kamienia, epoka brązu, żelaza aż po okres późnego średniowiecza). Również na stanowisku w Plewiskach, stan. 75 (A-2 nr 149), wyodrębniono cztery fazy zasiedlenia stanowiska (kulturę pucharów lejkowatych, cykl kultur wczesnobrązowych, kulturę łużycką i kulturę przeworską). Badania na największym z badanych na trasie autostrady stanowisk w Kre-

rowie, stan. 22 (A-2 nr 230), wykazały, że teren ten był zasiedlany w trzech okresach chronologicznych (kultura łużycka z Ha C-D), okres rzymski (kultura przeworska) i okres średniowieczny (XIII-XV wiek).

Na badanym stanowisku w Dzierżnicy, stan. 43 (A-2 nr 284), stwierdzono obecność osadnictwa z czterech okresów, w tym z mezolitu, a ponadto z kultury amfor kulistych, kultury łużyckiej oraz okresu nowożytnego. Na terenie Małej Górki, stan. 5 (296), stwierdzono, że na stanowisku tym wystąpiły pozostałości osadnictwa z trzech faz chronologicznych (pierwszą fazę wyznaczają nieliczne luźne znaleziska półwytworów krzemieniowych, które wydają się być związane z krótkotrwałym pobytem człowieka w epoce kamienia, druga przypada na okres rzymski i może być utożsamiana z ludnością kultury przeworskiej, trzecia faza przypada na przełom późnego średniowiecza i okresu nowożytnego). Również na drugim badanym stanowisku w tej miejscowości, stan. 4 (302), odkryto ślady osadnictwa od epoki kamienia poprzez epokę żelaza aż po okres wczesnego średniowiecza i czasy nowożytne.

Mniejszą ilość okresów chronologicznych zadokumentowano na innych stanowiskach.

W Bierzglinku, stan. 11 (A-2 nr 315), stwierdzono, że badany teren był zasiedlany w dwóch fazach chronologicznych (schyłek okresu halsztackiego i wczesne średniowiecze).

W Wierzbocicach, stan. 32 (A-2 nr 335), natrafiono na ślady osadnictwa pradziejowego z dwóch faz (Ha C-D i okres rzymski). W Kątach, stan. 33 (A-2 nr 339), w trakcie przeprowadzonych badań na tym stanowisku odkryto ślady osadnictwa z dwóch okresów pradziejowych (wczesnej epoki żelaza i okresu późnego średniowiecza). W Dolanach, stan. 10 (A-2 nr 347), na podstawie materiału ceramicznego stwierdzono obecność dwóch okresów chronologicznych: epoki brązu i okresu nowożytnego. W Kleszczeniu, stan. 12 (A-2 nr 228), wydzielono dwie fazy zasiedlenia osady (pobyt ludności kultury łużyckiej i kultury przeworskiej oraz odkryto ślad osadnictwa nowożytnego). W Pławcach, stan. 23 (A-2 nr 248), w wyniku przeprowadzonych prac stwierdzono, że badany teren mógł być zasiedlany w dwóch fazach chronologicznych (epoka kamienia i wczesne średniowiecze). W Borzejewie, stan. 27 (A-2 nr 260), stwierdzono obecność dużej osady wczesnośredniowiecznej. Stanowisko to było dobrze zachowane. Posiada dużą wartość poznawczą i naukową. Jest to nieliczne stanowisko monochronologiczne. Również w Bierzglinku, stan. 10 (A-2 nr 314), odkryto pozostałości osady datowanej na wczesne średniowiecze. Także w Chwałszycach, stan. 10 (A-2 nr 290), w wyniku prowadzonych badań stwierdzono, że stanowisko było niewielką osadą, zasiedloną głównie w okresie neolitu, co potwierdza znaleziony materiał ceramiczny i obiekty archeologiczne w postaci jam i palenisk. Ponadto z hałdy pozyskano mało znaczący nowożytny materiał ceramiczny. W Krerowie, stan. 25 (A-2 nr 226), w wyniku przeprowadzonych prac archeologicznych stwierdzono, iż stanowisko to było osadą zasiedloną w jednej tylko fazie chronologicznej, przypadającej na okres późnolateński i utożsamianej z ludnością kultury przeworskiej. Również w Markowicach, stan. 13 (A-2 nr 239), odkryta osada zasiedlona była w jednej tylko fazie chronologicznej, przypadającej na okres lateński. Zamieszkująca tę osadę ludność może być łączona z kulturą pomorską.

Na wielu z nich widoczne są przerwy w użytkowaniu stanowiska przez ówczesnych ich użytkowników spowodowane migracjami gromad ludzkich, jakie miały miejsce w ciągu całych pradziejów.

Analizując całość prac wykopaliskowych, nietrudno stwierdzić, że największą wartość badawczą przedstawiały stanowiska monochronologiczne lub te, gdzie jeden odcinek chronologiczny dominuje nad pozostałymi. Przebywanie gromady ludzkiej przez dłuższy czas na jednym terenie skutkowało powstawaniem rozplanowanej struktury osadniczej, na którą składały się domostwa (ziemianki, półziemianki), różnego rodzaju jamy, paleniska czy nawet obiekty produkcyjne (np. Krerowo 22, Borzejewo 27 i inne). Na wielu takich stanowiskach dokumentowane są warstwy kulturowe z materiałem datującym często wielofazowy cykl osadniczy, a pozyskany z całości stanowiska liczny i różnorodny materiał archeologiczny dokładnie przedstawia życie materialne i duchowe ówczesnych mieszkańców. Materiały z takich stanowisk zostaną w przyszłości opracowane w formie monografii lub większych prac materiałowych.

Na badanym stanowisku w Dzierżnicy, stan. 43 (A-2 nr 284), stwierdzono obecność przydatnych partii, zniszczonych popielnic z przepalonymi kośćmi ludzkimi. Jest to jedyne odkryte w trakcie badań Muzeum Archeologicznego w Gdańsku na autostradzie A-2, cmentarzysko datowane z dużą dozą prawdopodobieństwa na okres wczesnej epoki żelaza (cykl lużycko-pomorski).

Problemem pozostającym do rozwiązania w przyszłości z tych czy innych badań autostradowych jest udokumentowana obecność struktury zabytkowej poza wyznaczonymi pasami autostrady. W związku z tym te części stanowisk pozostają niezbadane, choć ze względu na wartość rozpoznanie niektórych z nich byłoby koniecznością.

Pozyskane materiały po ich naukowym opracowaniu powiększą znaną już bazę materiałową i wraz z materiałami wcześniej pozyskanymi staną się podstawą do studiów mikro- i makroregionalnych wzdłuż całego odcinka A-2, tym bardziej, że wiele nowych interesujących artefaktów przyczyni się do poznania procesów kulturowych zachodzących w pradziejach w Wielkopolsce, szczególnie w miejscach do tej pory niezbadanych w wystarczający sposób.